

OLAĞANÜSTÜ HÂL BÖLGE VALİLİĞİ KURUMU VE VALİLERİN GENEL PROFİLİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME *

Tekin AVANER¹

Kubilay DÜZENLİ²

Öz

Bu makalenin amacı 1980’li yılların ikinci yarısı itibarıyla Türk mülki idare sistemine dahil olan ve olağanüstü hâlin fiilen sona erdiği Kasım 2002’ye kadar varlığını koruyan Olağanüstü Hâl Bölge Valiliğinin gelişimini incelemek ve hukuki mevzuat, işleyiş ve valilerin profili bağlamında genel bir değerlendirme yapmaktır. Bu kapsamda ilk olarak olağanüstü hâl; etimolojik, tarihi ve sosyolojik bakımlardan ele alınmış ardından Kanun-i Esasi’den başlayarak 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları ile olağanüstü yönetim usulleriyle ilgili diğer hukuki metinler karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiştir. Son olarak ise 1987-2002 seneleri arasında Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği yapan 6 bürokrat; cinsiyet, doğum yeri, doğum tarihi, mezun oldukları okul, valilik öncesi ve sonrasında bürokraside/siyasetteki görevleri bakımından karşılaştırılmış, Olağanüstü Hâl Bölge valileriyle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelime: Olağanüstü Hâl, Vali, Anayasa, Kanun

JEL Sınıflandırması: Z10, Z18

*Bu çalışma, 24-26 Mart 2022 tarihleri arasında Eskişehir’de düzenlenen 21.Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu’nda sunulan “Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği Kurumu ve Valilerin Genel Profili” başlıklı bildirin genişletilmiş halidir.

¹Doç.Dr., Jandarma Sahil Güvenlik Akademisi, GÜVBEN, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı E-posta: tekinavaner@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4014-0131

²Arş.Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü E-posta: kduzenli@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3662-2656

AN ASSESMENT ON THE REGIONAL GOVERNORSHIP INSTUTION AND THE GENERAL PROFILE OF THE GOVERNORS

Abstract

The aim of this article is to examine the progress of the State of Regional Governorship as an instution that was included in the Turkish civil administration system in the second half of the 1980s and remained in existence until November 2002, when the state of emergency ended and make an overall assesment in the context of legislation, operation and general profile of governors. In this context first of all state of emergency discussed in terms of etymologically, historically and sociologically. Then starting from Kanun-i Esasi 1921, 1924, 1961 and 1982 Constitutions and other legal texts related to the extraordinary management procedures analyzed comparatively. Lastly, 6 bureaucrats who served as the State of Emergency Regional Governor between 1987-2002 were compared in terms of gender, place of birth, date of birth, the school they graduated from, their duties in bureaucracy/politics before and after the governorship and make an overall assesment on the State of Emergency Regional governors.

Keywords: State of Emergency, Governor, Constitution, Law

GİRİŞ

XIX. yy. Osmanlı Devleti'nin; yönetim, askeriye, adalet ve ekonomi gibi sahalarda bir dizi reformu hayata geçirmek sancısını yaşadığı bir dönem niteliğindedir. İlgili yüzyılda idare alanında gündeme gelen yeniliklerin temelinde; eyalet sisteminden, vilayet sistemine geçiş yer almaktadır. Yeni sistem uyarınca ihdas edilen bir kurum olarak valilik; merkezi idarenin taşradaki temsilciliğini üstlenmekte ve kurum bünyesindeki tayin ve terfi işlemleri, merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışını takip eden süreçte, valilik kurumuyla ilgili yasal düzenlemeler, belirli bir süre dahilinde, Cumhuriyet idaresi tarafından da muhafaza edilmiş; valilik kurumuyla alakalı hukuki meseleler, ilgili yasal hükümlerden faydalanılarak çözüme kavuşturulmak istenmiştir. İlerleyen seneler itibarıyla kabul edilen diğer yasalarla birlikte; Osmanlı idaresinden devralınan yasalar yürürlükten kaldırılmıştır. 1949 tarih 5442 sayılı "İl İdaresi Kanunu" bu bağlamda üzerinde durulması gereken bir hukuki metin niteliğindedir. Kanunda, Türkiye'nin coğrafya durumu ve ekonomik ilişkileri bakımından illere, illerin ilçelere, ilçelerin bucaklara bölündüğü, bucakların da kasaba ve köylerden meydana geldiği ifade edildikten (m.1) sonra; ildeki en üst düzey yetkili devlet görevlisinin vali olduğu ifade edilmiş m.4), valinin; ilde Devletin ve Hükümetin temsilcisi olup, ayrı ayrı her bakanın mümessili ve bunların idari ve siyasi yürütme vasıtası oldukları eklenmiştir (m.9).

Güvenlik kaygısı ve idarenin bu kaygıya bağlı olarak; olağan zamanlarda uygulamadığı yönetim pratiklerine başvurması tarihi manada, devlet mefhumu kadar köklü bir geçmişe sahiptir. Osmanlı Devleti özelinde olağanüstü yönetim -o dönem ki kullanımıyla- örfi idare; ilk kez XIX. yy. hukuki metinlerde yer edinmeye başlamıştır. Şüphe yok ki bu durum bir tesadüf değildir ve diğer pek çok alandaki yeniliklere benzer biçimde, Osmanlı Devleti'nin; XIX. yy'ı modern ve merkezîyetçi karaktere sahip bir devlete dönüşmek yolunda, adım atılması gereken bir dönem biçiminde görmesiyle ilişkilidir. Olağanüstü yönetim(ler); farklılaşan ve gelişen biçimleriyle, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde de anayasalar ve diğer hukuki metinlerde düzenlenen bir konu olmak niteliği arz etmiştir. Yine, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında idare; değişik vesilelerle, yurdun bütünü veya belirli bir coğrafi bölgeyi kapsayacak biçimde sıkıyönetim veya olağanüstü hâl uygulamalarına başvurmakta bir sakınca görmemiştir.

Bu kapsamda; 1987 senesinde, terörle mücadele konsepti bağlamında ilan edilen olağanüstü hâlin; kendisinden önce ve sonraki olağanüstü yönetim pratiklerinden ayrı bir noktada konumlandırılması yerindedir. Zira gerek Osmanlı gerekse de Cumhuriyet döneminde hiçbir sıkıyönetim veya olağanüstü hâl ilanı sonrasında, mülkî idare sistemi içerisinde yeni bir kurum ihdas edilmemiş iken; ilk kez 1987 senesinde yetki alanı, olağanüstü hâl ilan edilen bölge ve mücavir (komşu) iller ile sınırlı olmak üzere bir valilik oluşturulmuştur. Diyarbakır merkezli bu yeni yönetsel birim, olağanüstü hâl uygulamasıyla ilişkili biçimde; Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği biçiminde adlandırılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 1987 senesinden başlayarak olağanüstü hâl son verilinceye değin kamuoyunda yer edinmiş bir kurum olarak; Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği'yle ilgili hukuki mevzuatın incelenmesi ve Olağanüstü Hâl Bölge Valilerinin; cinsiyet, yaş, doğum yeri, mezuniyet, valilik öncesi ve sonrasında ifâ ettikleri görevler gibi kıstaslar bakımından karşılaştırılarak valilerin profiline ilişkin genel bir değerlendirmenin yapılmasıdır.

Bu kapsamda öncelikle olağanüstü hâl; etimolojik, tarihi ve sosyolojik bağlamda ele alınmış, sonrasında Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi anayasaları ve olağanüstü yönetim usulüyle ilişkili diğer kanunlar incelenerek olağanüstü hâlin hukuki veçhesi üzerinde durulmuştur. Son olarak ise olağanüstü hâlin yürürlükte olduğu sene aralığı dahilinde vali olarak hizmet ifa eden 6 bürokratin yaşam öyküsü yukarıda sayılan değerler üzerinden okunarak, valilerin genel profili ortaya konulması amaçlanmıştır.

1. OLAĞANÜSTÜ HÂL KAVRAMI

1.1. Olağanüstü Hâlin Kavramsal ve Tarihi Çerçevesi

İnsanlık tarihi üzerine yapılacak derinlikli bir okuma neticesinde varılabilecek temel sonuçlardan bir tanesi bir topluluk için huzur ve güven ortamının tesis edilmesinin; siyasi, sosyal ve ekonomik ve diğer alanlardaki gelişmeler kadar önemli olduğu şeklindedir. Güvenlik kavramının en yalın biçimde, insanların; canlarını ve mallarını korumak içgüdüsüyle ilişkilendirilmesinden hareketle (Zengin ve Avaner, 2019, s. 4) söz konusu ehemmiyet, bir kat daha anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, yöneticiler; toplumlarının, güvenliğini tehdit edebilecek bir olağan dışı gelişme karşısında, olağan dönemlerdeki yönetim usullerinin dışında hareket edebilmelerine yasallık sağlayacak hükümlere, hukukî metinlerde yer vermekte, olağanüstü halin yönetsel temelleri kabaca bu şekilde oluşturulmaktadır.

Olağanüstü hâl; Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe Sözlük (2022) tarafından “sıkıyönetimden önce, sonra veya bundan bağımsız olarak kanunla belirtilen olağanüstü

yetkilerin sivil yönetime verilmesi veya kullanılması durumu” biçiminde tanımlanmaktadır. TDK’ce geliştirilen tanım saklı tutulmakla birlikte; siyaset bilimi/sosyoloji alan yazınında herkes tarafından üzerinde uzlaşmaya varılmış bir olağanüstü hâl tanımına rastlanamamaktadır. Bu durum, en açık biçimde; kavramın, Batı dillerindeki karşılığına ilişkin; farklılık üzerinden okunabilmektedir. Kavram; İngilizce literatürde, olağanüstü hâl ile istisna hâlinin birbirleri yerine kullanımına olanak tanıyan bir bakış açısıyla tanımlanmakta ve “*state of emergency*” veya “*state of exception*” ifadelerinin, olağanüstü hâle karşılık geldiği kabul edilmektedir (Ercan, 2021, s. 1397). Almanca literatürde ise yine ikili bir kullanım çerçevesinde, “*ausnahmezustand*” ve “*notstand*” sözcükleriyle, istisna hâli ve zorunluluk hâli tanımlanmıştır (Esen, 2008, s. 7). Fransızca yazında ise olağanüstü hâli tanımlamak için kullanılagelen ifadenin, ortaya çıkışı Fransız Devrimi ve sonrasındaki gelişmelerle ilişkili biçimde gerçekleşmiş; Kurucu Meclis’in 8 Temmuz 1791 tarihli kararnamesiyle, askeri otorite ile sivil otoritenin kendi alanlarında hareket etmelerinin kararlaştırıldığı, “barış hâli”, sivil otoriteyle uyum içerisinde hareket etmesinin zorunlu kılındığı “savaş hâli” ve tüm yetkilerin askeri otoriteye devredildiği “sıkıyönetim hâli” tanımlanarak birbirlerinden ayrıldıktan sonra, “*etat de siege*” ifadesinin, sıkıyönetimi tanımlamak için kullanılması kararlaştırılmıştır (Agamben, 2008, s. 12).

Tarihi bağlamda bir yönetim pratiği olarak olağanüstü hâle dair ilk örnekleri- modern dönemdeki olağanüstü hâl uygulamalarının birebir aynısı olmadığını hesaba katarak- Roma Cumhuriyeti idaresi altında gözlemleyebilmek mümkündür (Eren, 2018, s. 1126). Mevcut veya ihtimal dahilindeki bir güvenlik tehdidi anında, idarenin eylemlerinin hukukilik içerisinde gerçekleşmesine ilişkin hassasiyetin, görmezden gelindiği durumlar bütünü tarif etmek için kullanılan “*iustitum*” ifadesi bir anlamda olağanüstü hâle karşılık gelmekte ve idarenin; Cumhuriyet’in bütünlüğüne karşı işlenen suçları durdurmak için kullandığı şiddetten doğan ölüm ve yaralanma eylemlerinin, yargının konusu olmaması sonucunu doğurmaktadır (Küçük ve Saygılı, 2016, s. 272). Bu sürecin bir neticesi olarak “*iustitum*” koşullarındaki yargılamalar da hukuki olarak nitelenebilmek için gerekli olan asgari şartlara haiz olamamakta ve olağanüstü yargılama usulünde davaları tertip eden, hüküm veren ve infazı sağlayanın; “*magistra*” unvanına sahip aynı kişi olması öngörülmektedir (Oğuzoğlu’dan akt. Kocaoğlu, 2013, s. 193). Roma Cumhuriyeti döneminden sonra; olağanüstü hâl yönetiminin uygulanageldiği bir diğer tarihsel uğrak, Orta Çağ’dır. Dönemin kendine özgü yöneten-yönetilen ilişkileri bağlamında örfi nitelikli bir hukuk anlayışının gelişmesi söz konusu

olmuştur. Örfi kavrayışın sonuçlarından bir tanesi ise kaba (hukuksuz) güç kullanımının meşrulaşması ve onun kâr sağlayacak biçimde kullanılmasının yaygınlık kazanmasıdır (Bloch, 2015, s. 199). Orta Çağ'ın kapanmasının ardından da iç karışıklık, isyan, savaş gibi olağanüstü yönetim pratiklerinin sürmesine neden olacak siyasi-toplumsal hadiselerin varlığı, yönetimin sınırlarının olağanüstülük çerçevesinde çizilmesine cevaz vermiş ve monarklar; sahip oldukları sınır ve denetimden muaflik hâli sayesinde; modern çağlarda olağanüstü hâl koşullarında uygulanagelene benzer bir iktidar pratiğinin öznesi olmuşlardır.

Tarihin akışı doğrultusunda, yönetim-olağanüstülük ilişkisi bağlamında incelenmesi gerekli olan bir diğer dönem Devrim sonrası Fransa'sıdır. Terör iktidarı³ biçiminde adlandırılan bu dönemde idare; 300.000 kişiyi özgürlüğünden alıkoymuş, rejim karşıtı olmaları sebebiyle 17.000 kişi ise infaz edilmiştir (Mango, 2005, s. 2). Son olarak I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla küresel ölçekte etkileri hissedilen savaş koşulları altında birçok devlet anayasa ve ilgili kanuni hükümlerini dayanak göstererek; olağanüstü idareyle yönetilmeye başlamıştır. Bu devletlerden, Fransa'da; I. Dünya Savaşı sebebiyle sıkıyönetim ilan edildikten sonra 1930'lu senelerin sonuna kadar iktisadi sebepleri gerekçe göstererek olağanüstü hâl uygulamasını sürdürmek isteyen iktidarlara denk gelinmiş, 1940'larda ise bu kez, II. Dünya Savaşı dolayısıyla olağanüstü yönetim biçimleri deneyimlenmiştir. Benzer şekilde Almanya'da da Cumhuriyet hükümetleri; -Hitler iktidara gelinceye kadar- kamu güvenliğinin tesisi ve ekonomik krizle mücadeleyi bir gereklilik biçiminde addederek olağanüstü hâl yönetimine başvurmuşlar; Hitler Almanya'sında ise olağandışılık, olağanlaşmıştır. İtalya, I. Dünya Savaşı'nı olağanüstü hâl koşulları altında geçirdikten sonra 1926'da faşist rejim tarafından çıkarılan yasayla bakanlar kuruluna, acil durum ve mutlak zorunluluk gerekçelerinin olduğu durumlarda "yasa hükmünde normlar" çıkarma hakkı tanınmıştır. Olağanüstü hâlin yukarıda ismi anılan ülkelerden daha farklı bir bakış açısıyla ele alındığı İngiltere'de ise 1914 itibarıyla hükümete; savaş ekonomisi düzenlemek ve savaş koşullarında vatandaş hak ve hürriyetlerine sınırlamalar getirmek hakkı tanıyan bir yasal düzenleme kabul edilmiş, benzeri bir yasal düzenleme 1930'lı yıllarda ise ekonomik durgunluğa karşı alınan önlemler başlığı altında uygulamaya konulmuştur (Agamben, 2008, s. 21-30).

³ Bu aşamada şunun üzerinde durulması yerinde olacaktır ki; "terör iktidarı" ifadesi, kavramın ortaya çıktığı koşullar bağlamında bugünküne benzer pejoratif bir nitelik arz etmemiş; aksine, olumlu bir anlam yüklenilerek kullanılmıştır (Avaner, vd., 2019, s. 114).

1.2. Olağanüstü Hâlin Sosyolojik Çerçevesi

İktidar kavramı, siyaset bilimi literatüründe güç ve rızanın birleşimine dayalı bir olgu biçiminde tanımlanmaktadır. Bu tanım dahilinde olağanüstü hâl; bir iktidar pratiği olarak değerlendirilmelidir. Zira, olağanüstü hâlin; salt güce dayalı bir eylem biçiminde görülmesinin önüne geçilmesi yani, yönetilenlerin rızasına da dayandırılmak istenmesi, yönetici sınıflar tarafından tarih boyunca arzulanan bir olgu niteliği göstermiştir. Bu doğrultuda geliştirilen teorilerin, olağanüstü hâller teorisi başlığı altında değerlendirilmesi yerinde olacak ve olağanüstü hâlin, siyasi-sosyolojik veçhesini kavrayabilmemizi sağlayacaktır.

Söz konusu teorilerden ilki köken bakımından Prusya geleneğiyle ilişkilendirilebilecek “zaruret hâli”dir. Alman hukuk adamı Rudolf Jhering’e ait “auto-limitation” kuramı üzerine temellenen, zaruret-zorunluluk hâli düşüncesine göre, devletlerin; evrensel hukuk kurallarına bağlılığı, menfaatleri uyarınca geçerli olmakta; bir diğer deyişle idarecilerin, devletin çıkarlarını gözeterek kişi hak ve hürriyetlerini sınırlamaları veya askıya almalarında herhangi bir sakınca görülmemektedir (Daver, 1952, s. 170, Okandan, 1946, s. 76). Weimar Anayasası’nın yürürlükte olduğu dönem, Almanya’da ortaya atılan söz konusu teori; siyasi iktidara sınırsız yetkiler tanınması, hukuk devletinin prensipleriyle ters düşmesi ve kamu hürriyetleri bakımından tehlikeler taşıması sebebiyle eleştirilmektedir (Hazır, 1988, s. 29). Olağanüstü hâli, olumlu bir anlam yüklemek adına idarenin çıkar ve öncelikleri merkeze alan bir zihni yaklaşımın tesiri altında yapılan bu değerlendirmelerden hareketle; varılabilecek olan kavramlardan bir tanesi de devlet aklıdır. Devletin en önemli ve sürekli işlevlerinden bir tanesi olan hukuk üretimiyle ilişkili biçimde açıklanabilecek (Özlem, 2000, s. 10) söz konusu kavram; Bodin ve Rousseau tarafından geliştirilen egemenlik kuramlarının muhtevalarının gelişiminde de etkili olmuş; daha doğru ifadeyle devlet aklının ifadesinde kendini bulan mezkûr devletçi felsefenin izlerine, Bodin ve Rousseau’nun egemenliğe ilişkin fikirlerinde de denk gelinmiştir. Bu yoruma kaynaklık eden somut gerçeklik ise Bodin’in egemen gücü; mutlak irade sahibi, Rousseau’nun yanılmaz birer varlık biçiminde tasvir etmesidir (Çaha, 2000, s. 96).

Devlet aklı; en genel biçimde devletlerin, güvenliğini tesis etmek veya mevcudiyetini daimî kılmak amacıyla, olağan koşullar altında geçerli olan hukuk kuralları/ahlak ilkelerinin haricinde hareket edebilmelerinin gayri hukuki veya ahlaki olarak görülmemesi biçiminde tanımlanmakta (Neocleous, 2003, s. 39-43) birçok sosyal bilimci tarafından değişik

yönleriyle işlenmiş/işlenen bir kavram niteliği arz etmektedir. Meinecke'ye göre (1997) devlet aklı; “devletin ilk hareket yasası”dır ve devlet adamına, devletin gücünü ve sağlığını korumak adına neler yapması gerektiğini söylemektedir. Söz konusu meziyet beraberinde kimi eleştirileri de getirmektedir. Kutlu ve Koç (2017, s. 334) tarafından ifade edildiği üzere; devlet aklı teorisine getirilen eleştirilen başında, kavramın; siyasal gaye dolayısıyla, hukuk ve ahlâk kurallarını geçersiz kılması gelmektedir. Bu minvalde Keyder (1987, s. 199), devlet aklı adına sivil özgürlüklerin yok sayılabildiğini söylemekte, Arslan (2000, s. 76) özgürlük karşıtı müdahalelerin birbirlerini besleyen ve üreten operasyonlara döndüğünü söyleyerek devlet aklı kavramının gölgesi altında olağanüstülüğün olağana dönüşmesi ve bu olağanlığın, siyasi-toplumsal yaşamın hâkim iklimine kaynaklık etmesi tehlikesinden bahsetmektedir. Bu bağlamda olağanüstü hâl yönetimi-devlet aklı ilişkisini konu edinen bir diğer çalışmada Öztan ve Bezci (2015, s. 162) Türkiye'nin 1980'li yıllardaki olağanüstü hâl yönetimi pratiği üzerinden bir okuma gerçekleştirmekte; devlet aklı-olağanüstü hâl ilişkisini, araçsallaşma üzerinden tanımlamayı yeğlemektedirler.

Özetle olağanüstü hâli sosyolojik bir zeminde açıklamak ve olağanüstü hâle meşruiyet kazandırmak amacındaki kuramlardan ilki olan; zaruret hâli uyarınca, idarecilerin meşru bir sebep ortaya koydukları takdirde, evrensel hukuk kurallarına riayet etmekten vazgeçebilecekleri salık verilmekte hatta bir gereksinim biçiminde addedilmektedir. Ancak bu yaklaşım, meşru sebep belirlemek sürecindeki belirsizlik ve olağan yönetim anlayışının terki neticesinde gündeme gelen yeni yönetim pratiğinin, olağan yönetimin yerini alması endişesi bağlamında esaslı bir şüpheyile karşılanmaktadır.

Zaruret hâlinden sonra ismi anılması gereken bir diğer olağanüstü hâl teorisi ise siyasi teoridir. Anglosakson-Fransız geleneğinin nüvesi niteliğindeki bu teori, Locke ve Montesquieu gibi liberal filozofların fikirleri üzerine inşa olunmakta ve olağanüstü hâllerde idare tarafından gerçekleştirilen eylemlerin, yasalarla bağdaşmayacak nitelikte olmasını kabul edilemez bulmaktadır (Esen, 2008, s. 24). Yine bu teori uyarınca, bir siyasal iktidarın, olağanüstü hâl sona erdikten sonra; olağanüstü dönemdeki icraatlarını meşru kılmak adına ülke parlamentosuna, bir kanun teklifi sunması, söz konusu hukuk dışı uygulamayı ancak siyaseten maruz görülebilir kılmakta; hukuki manadaki noksanlığı ise telafi edildiği anlamına gelmemektedir (Daver, 1952, s. 170).

20. ve 21. yy. teorisyenlerinden Carl Schmitt (1888-1985) ve Giorgio Agamben (1942-)'de çalışmalarında olağanüstü hâl kavramını değişik yönleriyle irdelemiş; bu bağlamda, olağanüstü hâlin sosyolojik temelde açıklanmasına katkıda bulunmuşlardır. Nazi

Almanya’ında yaşayan ve iktidarı döneminde Hitler’e sunduğu destek sebebiyle; II. Dünya Savaşı’nın ardından uluslararası kamuoyu tarafından yoğun biçimde eleştirilen bir kuramcı olarak; Carl Schmitt’e göre, olağanüstü hâl, mevzu hukukta öngörülemeyen ve devletin varlığını tehdit edecek bir durum vb. biçiminde tanımlamakta ve mevcut düzenin bütünüyle askıya alınmasını gerekli kılmaktadır (Schmitt, 2002, s. 14-19). Schmitt için olağanüstü hâl bir başka bağlamda egemenin kim olduğuna cevap verirken kullanılan bir araç niteliği arz etmekte ve en genel ifadeyle; egemenin, olağanüstü hâle karar verebilen olduğu söylenmektedir. (Schmitt, 2002, s. 13). Bu aşamada, egemen-olağanüstü hâl ilişkisi bağlamında Schmitt tarafından gündeme getirilen kavramlardan bir tanesi de istisna hâlidir ve kavram en basit şekilde; devletin güvenlik ve mevcudiyetinin korunması adına hukukun askıya alınabilmesine karşılık gelmektedir.

Agamben (2008, s. 11-15) hukuk düzeninin kendisini askıya alması veya olağanüstülüğün hukukun eşik ve sınırlarını belirlemesi biçiminde tanımladığı olağanüstü hâlin; temel niteliklerinden bir tanesinin, yasama-yürütme-yargı erkleri arasındaki ayrımın geçici olarak kaldırılması olduğunu söylemekte ve olağanüstü hâlin biyopolitik anlamından bahsetmektedir. Yazarın ifadesiyle; Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’de 11 Eylül saldırılarının ardından yasalaşan ABD Yurtsever Yasası (USA Patriot Act) çerçevesinde, olağanüstü hâl farklı bir boyutuyla uygulanmakta; devletin ulusal güvenliğini tehlikeye sokacak faaliyetlerinden kuşkulanan yabancılar, tutuklu sıfatıyla -mahkûm veya sanık sayılmadan- tümüyle yasa ve yargı denetiminin dışında belirsiz bir alıkoyma sürecinin nesnesi hâline getirilmektedir. Söz konusu uygulama; olağanüstü hâlin doğrudan biyopolitik anlamına karşılık gelmektedir (Agamben, 2008, s. 10).

2. TÜRK ANAYASACILIK TARİHİNDE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM USULLERİ VE UYGULAMALARI: 1876-1980

Siyasi ideolojilerin başlangıç noktası niteliğindeki liberalizm; XVIII. Yy Kıta Avrupa’sında yaşanan bir dizi gelişmenin sonucu olarak, ortaya çıkmış; anayasa ve meclis gibi kurumlar aracılığıyla iktidarın sınırlanması, söz konusu yaklaşımın temel savunularından bir tanesi olmuştur.

Modern anlamda ilk anayasalı yönetim 1787’de ABD Anayasası’nın yürürlüğe girmesi ile kurulmuş, bu tarihten başlayarak kısa süre içerisinde yerkürenin değişik bölgelerinde anayasalı rejimlere geçilmiştir. Osmanlı Devleti de 1876 itibarıyla, anayasa ile yönetilen ve

meclise sahip devletler kervanına katılmış, ancak; Kanun-i Esasi'nin kaleme alınması sürecinde monarkın, mutlak egemenliğini sınırlamak; tabandan gelen bir hürriyet kaygısından daha çok, devleti yıkımdan kurtarmak düşüncesiyle ilişkili biçimde gündeme getirilmiştir.

Söz konusu koşullar altında yazılarak yürürlüğe konan Osmanlı-Türk anayasacılık tarihinin ilk ürünü niteliğindeki; Kanun-i Esasi'den başlayarak, Millî Mücadele (1921) ve Cumhuriyet dönemi anayasalarında (1924, 1961, 1982)⁴ farklı isimlerle de olsa olağanüstü yönetim usullerini düzenleyen maddelere yer verilmiş ve kanun koyucu, devletin veya toplumun güvenliğini tehlikeye düşürecek somut bir durum karşısında alacağı önlemlerin hukuki bir dayanağa sahip olmasını istemiştir.

2.1.Geç Dönem Osmanlıda Örfi İdare Uygulamaları: 1876-1920

XIX. yy'in son çeyreği itibarıyla yürürlüğe giren bir metin olarak Kanun-i Esasi; devletin, modernleşme yolunda attığı kabaca 100 senelik adımların birikimi üzerine inşa olmuş bir anayasa niteliğindedir. Anayasada ayrıntılı biçimde düzenlenen başlıklardan bir tanesini de olağanüstü yönetim usulleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Kanun-i Esasi'nin 36.maddesinde; *“Meclis-i Umumi mün'akit olduğu zamanlarda devleti bir muhtardan veyahut emniyeti umumiyeyi halelden vikaye için bir zarureti mübremeye zuhur ettiği ve bu bapta vaz'ına lüzum görünecek kanunun müzakeresi için meclisin celp ve cem'ine vakit müsait olmadığı halde Kanunu Esasi ahkâmına mugayir olmamak üzere heyeti vükela tarafından verilen kararlar Heyeti Mebusanın içtimaile verilecek karara ba iradei seniye, muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetindedir”* (Kili ve Gözübüyük, 2006, s. 40) denilerek olağan koşullarda meclisin sorumluluk sahasındaki bir eylem olarak kabul edilen kanun çıkarmanın, meclisin kapalı olduğu zamanlarda Bakanlar Kurulu tarafından gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir.

Anayasada bugün sahip olduğu anlam çerçevesinde olağanüstü hâlin esas ve sınırlarının belirlendiği asıl madde ise 113.madde olmuş; *“Mülkün bir cihetinde ihtilal zuhur edeceğini müeyyid asar ve emarat görüldüğü halde hükümeti seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten (idarei örfiye) ilanına hakkı vardır. Kavanin ve nizamati mülkiyenin muvakkaten tailinden ibaret olup tahtında bulunan mahallin sureti idaresi nizami mahsus ile tayin olunacaktır. Hükümetin emniyetini ihlâl ettikleri idarei zabitanın tahkikatı mevsukası üzerine*

⁴ Çalışmanın akışı doğrultusunda 12 Eylül 1980 sonrası olağanüstü yönetim uygulamaları ve Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği kurumu ayrı bir başlık altında değerlendirileceği için çalışmanın bu bölümünde 1876, 1921, 1924 ve 1961 Anayasaları ile bu anayasaların yürürlükte olduğu dönemlerdeki uygulamalar incelenecektir.

sabit olanların memâliki mahsurai şahaneden ihraç ve teb'id etmek münhasran zatı hazireti padişahın yedi iktidarındadır" (Kili ve Gözübüyük, 2006, s. 50) biçimindeki ifade çerçevesinde, idareye; Osmanlı Devleti sınırları içerisinde gerçekleşen olağan dışı bir gelişme karşısında, örfi idare veya bugünkü karşılığıyla sıkıyönetim ilan etmek hakkı tanımıştır.

Örfi idareye ilişkin diğer ayrıntılar ise Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesinden bir sene sonra yasalaşan İdare-i Örfiye Kararnamesi'nde düzenlenmiştir. Bu aşamada üzerinde durulması gereken ve ilginç olarak nitelenebilecek bir gelişme ise 1877 Osmanlı-Rus Savaşı sürerken, Osmanlı Devleti'nin içerisine düştüğü zor durum sebebiyle idarenin, örfi idareye geçişi bir gereklilik olarak addetmesi ve bu kapsamda; henüz kararname veya doğrudan örfi idareyi konu edinen bir kanun mevcut değil iken; yurdun değişik bölgelerinde, normal dönemin hariç bir idare sisteminin tatbik edilmeye başlanmasıdır. Bu süreçte, başta İstanbul olmak üzere, Bosna'nın geniş bir bölümü, Selanik, Rumeli'deki geri kalan topraklar, Girit ve Erzurum'da örfi idare ilan edilmiş (Aksu, 2016, s. 17-18), İstanbul ve Bilad-ı Selase'de örfi idarenin ilanı ile çıkarılan bir talimatla hükümet-i askeriye'nin yetkileri belirlenerek, iki gün içerisinde diğer askeri kumandanlıklara gönderilmiştir. Talimatla örfi idare ilan edilen yerlerde; gerekli görülen kişilerin ikametgahlarının günün her saatinde aranabilmesi, şüpheli ve sabıkalı şahısların başka bir bölgede yaşamak üzere oradan uzaklaştırılıp; silah-cephelelerine el konulabilmesi, huzur ortamına zarar verebilecek gazetelerin basım ve dağıtımının engellenebilmesi, her türlü zararlı cemiyetin faaliyetinin durdurulabilmesi mümkün kılınmıştır. (Genelkurmay Ataşe Arşivi'nden akt. Köksal, 2001, s. 160). Eylül 1877 tarihli İdare-i Örfiye Kararnamesiyle örfi idare bölgelerinde; mülki hükümetin yetkilerini, askeri yetkililere devrinin ve asayişin bozulmasına sebep olanların Divan-ı Harpte yargılanabilmesinin yolu açılmış, mezkûr talimatname çerçevesinde, askeri yetkililerce kullanılmaya başlayan tedbirler kararnameyle güvence altına alınmıştır (Köksal, 2001, s. 162-163). Böylece kanun koyucu; olağandışı bir gelişme hâlinde karşı karşıya kalınması ihtimâli doğan hukuki-yönetimsel boşluğun önüne geçmeyi amaçlamıştır.

13 Şubat 1878'de II. Abdülhamit'in meclisin faaliyetlerine son verip Kanun-i Esasi'yi askıya almasıyla (Berkes, 2018, s. 336) Osmanlı Devleti'nin ilk meşrutî idare deneyimi sona ermiştir. Anayasa ve ilgili kanunların yürürlüğe konulması bakımından Osmanlı tarihinde hukuki dayanağa sahip yeni bir olağanüstü hâl rejiminin inşası ancak 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile mümkün hâle gelebilmiştir. 1909'da Kanun-i Esasi de olağanüstü yönetim usulünün düzenlendiği 113.maddede yapılan değişiklikle padişahın sahip olduğu; bir

Osmanlı vatandaşını yargılama olmaksızın, sürgüne göndermek yetkisi anayasada çıkartılmış (Esirgen, 2020, s. 431) olağanüstü yönetime ilişkin anayasadaki diğer hükümler ise mevcut hâliyle korunmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'nin şahsında somutlaşan siyasi iktidar, örfi idare ilanından geri durmamıştır. 1909'da örfi idare ilan edilirken, basının ahali üzerindeki etkisi göz önüne alınarak; askeri hükümete, halkı rejime karşı kışkırtmaları halinde basın organlarını kapatma hakkı tanınmıştır (Aksu, 2017, s. 116). İTC'nin 1913 sonrası "denetleme" iktidarının, bir "kesin" iktidar hâlini almasıyla (Tanör, 2017, s. 202) yönetimdeki merkezîyetçi eğilim kuvvetlenmeye başlamış; bu gerçeklikle ilişkili biçimde olağanüstü yönetim usullerine ilişkin mevzuatta gerçekleştirilen değişiklikler çerçevesinde önce sıkıyönetim bölgelerinde faaliyet gösteren üyelerinin askerler arasından seçilmesi öngörülmüş sonrasında ise mahkemelerin başkan ve üyelerinin tayini yetkisi doğrudan Harbiye Nezareti'ne bırakılmıştır. Söz konusu düzenlemeler bir bütün olarak düşünüldüğü vakit varılacak olan sonuç; sıkıyönetim bölgelerindeki mahkemelerin, neredeyse birer askeri ceza mahkemesine dönüştüğü biçiminde olacaktır (Köksal, 2001, s. 165-168).

2.2. Millî Mücadele Dönemi Olağanüstü Yönetim Usulleri: 1920-1923

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda aldığı mağlubiyet neticesinde, Anadolu fiilen düşman işgaline uğramış; bu koşullar altında, biri İstanbul diğer ise Ankara'da faaliyet gösteren iki hükümet ortaya çıkmıştır. Ankara Hükümeti tarafından hazırlanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'de kabul olunan, 1921 Anayasası veya bir başka deyişle; Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda doğrudan olağanüstü yönetim usullerini düzenleyen bir madde veya başlığa yer verilmemiş; savaş koşullarının ortaya çıkardığı olağanüstülük dahilinde, "İstiklâl Mahkemeleri", "Tekalif-i Millîye Emirleri" gibi kimi normal dönemlerde eşine rastlanamayacak kurum ve uygulamalar hukuki mevzuatın bir parçası kılınmıştır. Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması ve Cumhuriyet'in ilanını takiben yeni bir anayasanın kaleme alınarak yürürlüğe konulmasıyla ise olağanüstü yönetim usullerini yeniden hukuki bağlamda inceleyebilmek mümkün hâle gelmiştir.

2.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Yönetim Usulleri: 1924-1960

Ekim 1923'te yaşanan rejim değişikliği sonrasında kurucu irade tarafından gündeme alınan meselelerden bir tanesi anayasa olmuştur. 1924 Anayasası bu kapsamda ortaya konan çabalar bütünüdür. 1921 ve 1924 Anayasaları arasındaki temel farklılık; ilkinin, bir savaş

dönemi anayasası olmasına karşın ikincisinde, kuruluş sancıları yaşanan bir devletin temel felsefesinin ortaya konulmak istenmesidir.

Yine 1924 Anayasası'nda birçok mesele 1921 Anayasası'na kıyasla daha geniş ölçekli biçimde değerlendirilmiş, olağanüstü yönetim; anayasanın, 86.maddesinde düzenlenmiştir. İlgili maddesi şu şekilde kaleme alınmıştır; *“Harb halinde veya harbi icab ettirecek bir vaziyet hudusunda veya isyan zuhurunda veyahut Vatan ve Cumhuriyet aleyhinde kuvvetli bir fiili teşebbüsat vukuunu müeyyit katî emarat görüldükte İcra Vekilleri Heyeti müddeti bir ayı tecavüz etmemek üzere umumi veya mevzii idarei örfiye ilan edebilir ve keyfiyet hemen Meclisin tasdikine arz olunur. Meclis idarei örfiye müddetini indelicap tezyid ve tenkis edebilir. Meclis müçtemi değilse içtima davet olunur. İdare-i örfiyenin fazla temadisi Meclisin kararına mütevakıftır. İdare-i örfiye, şahsi ve ikametgâh masuniyetlerinin, matbuat, müraselât, cemiyet, şirket hürriyetlerinin muvakkaten takyit veya taliki demektir. İdare-i örfiye muntikasıyla bu muntika dahilinde tatbik olunacak ahkâm ve muamelâtın sureti icrası ve harb halinde dahi masuniyet ve hürriyetlerin tarzı takyit ve taliki kanunla tespit olunur”* (Kili ve Gözübüyük, 2006, s. 86).

Özetle anayasada Bakanlar Kurulu'nun yurdun geneli veya belirli bir bölgesinde başlangıç süresi bir ay ile sınırlı ancak sonrasında Meclis kararıyla uzatılabilecek biçimde sıkıyönetim ilan edebileceği öngörülmüş; sıkıyönetim ilanını gerektiren koşullar ise savaş veya ayaklanma hâli, Cumhuriyet karşıtı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın varlığı veya varlığına ilişkin kuvvetli belirtiler olarak sıralanmıştır. Anayasanın yürürlükte olduğu dönemde önce tek parti iktidarı sonrasında ise DP Hükümeti; Şeyh Sait Ayaklanması, Kubilay Olayı, II. Dünya Savaşı, 6/7 Eylül Olayları ve 27 Mayıs öncesinde gerçekleşen öğrenci gösterileri gibi sebeplerle bölgesel nitelikli, 27 Mayıs (1960) askeri darbesinden sonra askerler yurdun bütününe kapsayacak biçimde sıkıyönetim ilan etmişlerdir (Üskül, 1988, s. 86).

Tek parti idaresi döneminde olağanüstü yönetimle ilgili diğer hukuki düzenlemeler ise 1927 senesinde Umumi Müfettişliklerin kurulması ve 1940 senesinde 3832 sayılı Örfi İdare Kanununun kabul edilmesi olmuştur. Yurt genelinde, sırasıyla (I., II., III.) olarak isimlendirilerek faaliyet gösteren Umumi Müfettişliklerden; I. Umumi Müfettişliğin, kuruluş

gerekçesi ve faaliyet alanı⁵ bakımından Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği ile benzerlik gösterdiğini söylemek yerinde olacaktır.

3832 sayılı Örfi İdare Kanunu kabulüyle ise Osmanlı döneminden kalma sıkıyönetim düzenlemesi ilga edilmiş, örfi idareye geçilen yerlerde askeri idare kimi olağanüstü önlem ve yetkileri almak ve uygulamakla yetkili kılınmıştır. Bu önlemler kanunun ikinci kısmında şu şekilde sıralanmıştır.

i) Görülecek lüzum üzerine meskenleri ve her türlü cemiyet, klup gibi teşekküllere ait binaları ve bunların müstemilatını ve iş mahalleri ile sair kapalı yerleri ve mektup, telgraf vesair mersuleleri şahısların üzerlerini gece ve gündüz aramak ve bunlarda sübut vasıtaları olan veyahut müsadereye tabi bulunan eşyayı zabt ve radyo, telefon ve telsiz gibi bilcümle muharebe vasıtalarını kontrol ve icabında tatil ve menetmek; ii) Memleketin inzibat ve emniyetini ihlal etmek suçlarıyla sabıkalı olanları ve emniyeti umumiye nezareti altında bulunanları ve Örfi İdare altına yerlerde muayyen bir ikametgahı olmayanları ve şüpheli olan sair kimseleri Örfi İdare mıntakasından çıkarmak, iii) Türk Ceza Kanunu'nun 189. maddesinde yazılı olan silahlarla alet ve cephanelerin ve dinamit, boğucu gaz bomba ve buna mumasil alatı muhribe ve mevaddı infilakiye ve müştaiile ve bunların ihzar ve imaline yarayan edevat ve vesaitin teslimi için emirler vermek ve bunları arayıp toplamak, iv) Gazete, kitap ve sair matbuaların tab ve neşrini veya hariçten ithalini menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf ve mektup üzerine sansür koymak, v) Kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantıları menetmek ve cemiyetlerin faaliyetlerini durdurmak, vi) Kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema, bar ve emsali umuma açık yerleri kapatmak veya bunların açılma ve kapanma zamanını tayin ve tahdid etmek, vii) Örfi İdare mıntakasına girip çıkmak isteyenler hakkında takyidat ve tahdidat koymak, viii) Geceleri dolaşmayı takyid veya menetmek, ix) İcra Vekilleri Heyeti tarafından ittihaz ve tebliğ edilen emirleri ve ilan edilen sair tedbirleri takip veya icra etmek (Keskin, 2008, s. 34).

Sıkıyönetim rejimi bağlamında, kanunda; örfi idare altındaki bölgelerde Örfi İdare Mahkemelerinin görüşülecek davalara konu olan suçlar ise şu şekilde sıralanmıştır: i) Devletin şahsiyetine karşı cürümler, ii) Suç işlemeye tahrik filleri ve suç odaklı cemiyet kurmak, iii) Devlete ait mühür, damga ve sair alametlerin taklidi hakkındaki suçlar, iv)

⁵ I. Umumi Müfettişlik mıntakasında; Elâzığ, Urfa, Hakkâri, Bitlis, Siirt, Van, Mardin ve Diyarbakır şehirler yer almaktadır (Bulut, 2015, s. 92). 1987 tarih 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname çerçevesinde kurulan Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği faaliyet sahası ise -başlangıç itibarıyla- Bingöl, Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van'ı kapsamaktadır (RG: 14.7.1987: 19517)

Ammenin selameti aleyhindeki suçlar, v) Yağma, yol kesme, adam kaldırma suçları, vi) TCK'nın on dokuz maddesinde (179, 180, 188, 234, 235, 236, 241, 242, 248, 249, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 264, 316, 317) yazılı suçlar, vii) Askeri Ceza Kanunu'nun yedi maddesinde (75, 93, 94, 95, 96, 148, 160) yazılı bulunan suçlar (Keskin, 2008, s. 35).

2.4. 1961 Anayasası ve Olağanüstü Yönetim Usulleri :1961-1980

Mayıs 1950'de, CHP iktidarının sona ermesi ve takip eden süreçte, DP'nin on sene süresince ülkeyi yönetmesinin ardından, 27 Mayıs 1960'ta askeriye içerisindeki bir grup subay, emir-komuta zincirini ihlal ederek Millî Birlik Komitesi (MBK) adı altında örgütlenecek yönetime el koymuşlardır. MBK bünyesindeki tartışmalar neticesinde yeni bir anayasanın yazımı ve idarenin yeniden siyasetçilere devrinin baskın gelmesi üzerine; 1961 Anayasası'nın yazımı süreci hız kazanmış; yeni anayasa Temmuz 1961'de halk oylamasına sunulmuş ve yürürlüğe konulmuştur.

Anayasada, olağanüstü yönetim usullerinin düzenlenmesine ilişkinse bir farklılık yapılmış ve kanun koyucu; olağanüstü yönetim usulleri başlığı altında, “olağanüstü hâller” ve “sıkıyönetim ve savaş hâli” gibi iki ayrı ifadeye yer vermiştir. Anayasanın olağanüstü hâli düzenleyen maddelerinin ilkinde, olağanüstü hâllerde vatandaşlar için konulabilecek para, mal ve çalışma yükümleri ile bu hallerin ilanı, yürütülmesi ve kaldırılması ile usullerin kanunla düzenleneceği (m.123) söylenmiş (Duran, 1995, s. 142) diğer maddede (m.124) ise sıkıyönetimin hangi koşullarda, kim tarafından ve ne kadar süreyle ilan edileceği sorularına cevap verilmiştir. Bu kapsamda 1961 Anayasası m.124 uyarınca; Bakanlar Kurulu; savaş hâli, savaş gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyet karşıtı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin ortaya çıkması sebebiyle bir aydan aşkın olmamak üzere yurdun bir ve birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilmekte; sıkıyönetimin onanması, gerekli görüldüğü takdirde süresinin kısaltılması veya tamamıyla kaldırılması ise meclisin sorumluluk alanındaki eylemler olarak değerlendirilmektedir (Kili ve Gözübüyük, 2006, s. 234). 1961'den 12 Mart (1971) muhtırasına kadar ki sürede 1961 Anayasası'nda öngörülen olağanüstü hâl yasası çıkartılmadığı için⁶ bu yönetim biçimi uygulanmamış iken (Üskül, 1995: 1170); sıkıyönetim için aynı değerlendirmede bulunabilmek mümkün değildir. Zira, bu süre zarfında Bakanlar

⁶ Demirel (1990, s.236)'da söz konusu dönemde Olağanüstü Hâl Kanunu taslağı oluşturmak üzere mülki idarecilerin katılımıyla kimi çalışmalar gerçekleştirilmişse de bir taslak metnin ortaya konmadığını söylemektedir.

Kurulu; ilki Albay Talat Aydemir'in başarısız darbe girişimi sonrasında, İstanbul, Ankara ve İzmir'i ikincisi ise 15-16 Haziran 1970 Olaylarının ardından İstanbul, Kocaeli şehir merkezi ve Gebze'yi kapsayacak biçimde sıkıyönetim ilan etmiştir (Çakmak, 2008, s. 63, Gülen, 2021, s. 8).

Türkiye'de olağanüstü hâl rejimimin gelişimi bakımından bir diğer önemli kırılma ise 12 Mart (1971) askeri muhtırasıyla ilişkili biçimde yaşanmış; anayasanın, sıkıyönetim ilanının düzenleyen 124.maddesinde yapılan değişiklikle; metnin ilk biçimindeki sıkıyönetim ilan gerekçelerine ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü içten veya dıştan tehlikeye düşüren veya Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri hakkında kesin belirtilerin ortaya çıkması eklenmiş, sıkıyönetimin aşkın olamayacağı süre bir aydan iki aya yükseltilmiş, yine ilgili maddenin son paragrafına yapılan eklemeye sıkıyönetim veya genel olarak savaş hâlinde hürriyetlerin nasıl durdurulacağı ve yalnızca savaş hâlinde vatandaşlar için konabilecek yükümlerin neler olduğunun kanunla gösterileceği ifade edilmiştir (Üskül, 1988, s. 87).

Aynı sene içerisinde 1402 sayılı "Sıkıyönetim Kanunu" çerçevesinde ise sıkıyönetim altına alınan yerlerde genel güvenlik ve asayişe ilişkin zabıta kuvvetlerine ait görev ve yetkilerin Sıkıyönetim Komutanlığına geçeceği, sıkıyönetim bölgesindeki zabıta kuvvetlerinin sıkıyönetim hizmetlerinin yerine getirilmemesi dolayısıyla Sıkıyönetim Komutanlığına karşı sorumlu sayılacakları söylenmiş (m.2), Sıkıyönetim Komutanının; sıkıyönetim bölgesinde genel güvenlik ve kamu düzenini tesis edebilmek için alabileceği olağanüstü tedbirler; konut ve şahıs üzerinin aranıp eşyaların zaptı, basım-yayın faaliyetlerine sansür, durdurma ve toplatma işlemlerinin uygulanması, şüpheli görülen şahısların sıkıyönetim bölgesi dışına çıkartılması, silah, cephane, bomba, patlayıcı ve tahrip edici maddelerin; bulundurulmasının, hazırlanmasının veya naklinin yasaklanıp bunların yapımında kullanılan maddelerin toplatılması, grev ve lokavtın süreli olarak durdurulması veya izne bağlanması; işgal, boykot, iş yavaşlatma gibi hareketlerin ise yasaklanması için önleyici tedbirlerin alınması, toplantı ve gösterilerin yasaklanıp; dernek kuruluşlarının sınırlandırılması, zorunlu ihtiyaç maddelerini üreten, depolayan, nakleden ve satan ticari kuruluşların gerekli görüldüğü takdirde kontrol edilip; gereken tedbirlerin alınması, eğlence yerleri ve kulüplerin denetime tabi tutulması, trafik düzenine ilişkin tedbirleri almak ve sokağa çıkmayı kayıtlanması ve yasaklanması biçiminde ifade edilmiştir (m.3) Kanunda ayrıca "Organlar" başlıklı ikinci bölümde sıkıyönetim komutanlarının atanması usulü açıklanmış (m.4) ve komutanların kendilerine tevdi edilen görev ve yetkilerden dolayı Başbakanı karşı sorumlu oldukları öngörülmüştür

(m.6). Kanunda işlediği iddia olunan kişilerin sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanacağı suçlar ise; devletin kişiliğine karşı işlenen suçlar, suç işlemeye tahrik ve cürüm işlemek için cemiyet kurma suçları, devlete ait mühür, damga ve sair alametlerin taklidi hakkındaki suçlar, kamunun selameti aleyhindeki suçlar, yağma, yol kesme ve adam kaldırma suçları, Türk Ceza Kanunu 179, 180, 188, 201, 234, 235, 236, 241, 242, 248, 249, 254, 256, 257, 258, 260, 264, 266, 268, 271. Maddelerindeki yazılı suçlar ile 6131 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar hakkındaki Kanunda yazılı suçlar, Türk Ceza Kanununun 390 ve 391.maddelerinde yazılı suçlar ile haberleşmeyi sağlayan Posta, Telgraf, Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğüne veya Türk Silahlı Kuvvetlerine ait her türlü araç, gereç, tesis ve tellerine karşı işlenen hırsızlık suçları, Askeri Ceza Kanununun 55, 56, 57, 58, 59, 75, 93, 94, 95, 96.maddeleri ile 148.maddenin ikinci fıkrasında ve 160.maddesindeki suçlar, takibi şikayete bağlı olmayan veya şahsi dava yoluyla takibi gerekli bulunmayan basın yoluyla işlenmiş suçlar, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkındaki kanuna muhalefetten doğan suçlar, derneklerin, sendikaların ve mesleki kuruluşların kanunlarda mevcut kapatılmasıyla ilgili davalar biçiminde sıralanmıştır (m.15) (RG: 15.5.1971: 13837).

1970’lerde sıkıyönetim ilanına gerekçe gösterilen diğer sosyal-siyasi gelişmeler; Kıbrıs Barış Harekâtı, Irak İç Savaşı⁷ ve artan anarşi olayları olmuştur. Aralık 1978’de yurt genelinde etkisi hissedilen anarşi olaylarını önlemek amacıyla sıkıyönetim ilan edilirken ise geçmiş sıkıyönetim uygulamalarından farklı biçimde, Başbakanlığa bağlı “Sıkıyönetim Eşgüdüm Başkanlığı” kurulmuştur. Hükümetin; söz konusu başkanlıktan beklentisi ise sıkıyönetim uygulamalarının denetim altında tutulması ve komutanlar arasında koordinasyon sağlanmasıdır (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 293). Şüphe yok ki Sıkıyönetim Eşgüdüm Başkanlığı’nın ihdası, geçmiş sıkıyönetim deneyimlerinden alınan derslerle siyasi iktidarın; sıkıyönetim sürecinde asker-sivil ilişkilerinin dengelemek adına attığı bir adım niteliğindedir. Söz konusu uygulama, muhalefetteki partilerin liderleri tarafından ise yoğun biçimde tenkit edilmiş ve silahlı kuvvetlerin, süreçteki ağırlığının azaltılmak istendiği şeklindeki görüşlere kaynaklık etmiştir.

12 Eylül 1980’de ordu; bir kez daha yönetime el koymuş, siyaset kurumu tüm aktörleriyle tasfiyeye uğramıştır. Ülkenin, fiilen kuvvet komutanlarından müteşekkil Milli Güvenlik

⁷ Irak İç Savaşı sebebiyle meclis gündemine gelen bölgesel nitelikli sıkıyönetim ilanı TBMM tarafından onaylanmamıştır (Kösedağ, 2019, s. 490).

Konseyi (MGK) tarafından yönetildiği bu yeni devrede, anayasa ve ilgili kanunlarda yapılan değişikliklerle olağanüstü hâl rejimi bakımından da yeni bir dönem başlamıştır.

3. 1980 SONRASI DÖNEM OLAĞANÜSTÜ HÂL REJİMİ ve OLAĞANÜSTÜ HÂL BÖLGE VALİLİĞİ KURUMU

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin hemen ardından ülke genelinde olağanüstü hâl ilan edilerek; siyaseten herhangi bir kesim tarafından gerçekleştirilebilecek askeri otorite karşıtı girişimlerin önüne geçilmek istenmiştir. Yurt genelindeki anarşi ve şiddet hadiselerinin önüne geçilmesi ve askeri yönetimin herhangi bir engelle karşılaşmayacak olduğunun anlaşılması üzerine ise askıya alınan 1961 Anayasası ve ilgili diğer kanunların yerine yeni anayasa ve kanunların yazım süreci başlamıştır.

1982 Anayasası'nın pek çok bakımdan 27 Mayıs sonrasında vuku bulan anayasal gelişmelerden bir geriye dönüş olarak okunabilmesi mümkündür. Zira, 1961 Anayasası'nın yazımı sürecinde geçmişteki tek parti iktidarı deneyimlerinden çıkartılan dersler ölçüsünde, siyasi iktidarın demokrasi dışı yollara yönelmesini önleyecek bir anlamda onu dengeleyecek kurumların siyasi/hukuki sisteme dahil edilmesi öngörülmüş iken; 1982 Anayasası'nın kaleme alınması sürecinde 12 Eylül öncesinin hükümet bunalımları ve siyasi-toplumsal krizlerinden etkilenilmiştir. Bu bağlamda, güçlü siyasi iktidar pratiğini sağlayacak yasal düzenlemelerin varlığı ve birey hak ve özgürlüklerinin, devletin çıkarları söz konusu olduğunda sınırlandırılabilmesi düşüncesi gerek MGK gerekse de askerler tarafından anayasayı yazmakla görevlendirilen Anayasa Komisyonu üyeleri tarafından kabul görmüştür (Zürcher, 2000, s. 409). Anayasada söz konusu yaklaşım ışığında düzenlenen meselelerden bir tanesi de olağanüstü hâl rejimleri konusu olmuş; 1982 Anayasası'nda geçmiş anayasalardan farklı olarak, olağanüstü hâlin ilanı iki ayrı sebebe bağlanmıştır. Bunlardan birincisi; tabii afet ve ağır ekonomik bunalımlar diğer ise şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması biçiminde ifade edilmiştir. Ayrıca anayasanın 122.maddesinde olağanüstü hâl türlerinden farklı biçimde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hâli düzenlenmiştir (Üskül, 1995, s. 1170). Özetle 1982 Anayasası'nda olağanüstü hâl rejimi meselesi; kapsam, sınırlılık ve ilanının meşru sayılacağı gerekçeler bağlamında önceki anayasalara nazaran daha idare yanlısı bir bakış açısıyla yorumlanmış ve ilerleyen senelerde deneyimlenecek uzun süreli olağanüstü hâl ilanlarına hukuki temel teşkil edilmiştir.

Bu aşamada, Anayasanın 121.maddesinde olağanüstü hâl rejiminin düzenlenmesinden yola çıkılarak bir Olağanüstü Hâl Kanunu'nun yürürlüğe konulması gerekliliği hasıl olmuş; bu gereklilik, askeri idare döneminde bir yasama organı gibi çalışan Danışma Meclisi'nin 25

Eylül 1983 tarihli toplantısında, 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu'nun kabul edilmesiyle karşılanmıştır.

Kanun, 27 Eylül 1983 tarih ve 18204 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanmak suretiyle ise yürürlüğe girmiştir. Kanunun birinci kısmında; amaç, kapsam ve olağanüstü hâlin ilanına ilişkin şekli konular düzenlenmiş, olağanüstü hâl süresince Cumhurbaşkanlığının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda, Anayasanın ilgili maddesinde kısıtlama ve hükümlere bağlı olmaksızın; kanun hükmünde kararname yayımlayabileceği söylenmiştir (m.3). Kanunun, “Yükümlülükler ve Alınacak Tedbirler” üst başlıklı ikinci kısmında olağanüstü hâl ilanına dayanak teşkil eden “tabii afet ve tehlikeli salgınlar”, “ağır ekonomik bunalım” ve “şiddet hareketleri” gibi durumlarda yetkili mercilerin başvurabileceği tedbir ve yükümlülüklerin sınırları saptanmış (m.5,6,7,8,9); bu kapsamda “şiddet hareketleri” neticesinde olağanüstü hâl ilanı durumunda genel güvenlik, asayiş ve kamu düzenini korumak ve şiddet olaylarının yaygınlaşmasını önlemek amacıyla alınabilecek tedbirler şu şekilde sıralanmıştır: i) Sokağa çıkmayı sınırlamak veya yasaklamak, ii) Belli yerlerde ve belli saatlerde kişilerin dolaşmalarını ve toplanmalarını, araçların seyirlerini yasaklamak, iii) Kişilerin; üstünü, araçlarını, eşyalarını, aratmak ve bulunacak suç eşyası ve delil niteliğinde olanlara el koymak, iv) Olağanüstü hal ilan edilen bölge sakinleri ile bu bölgeye hariçten girecek kişiler için kimlik belirleyici belge taşıma mecburiyeti koymak, v) Gazete, dergi, broşür, kitap, el ve duvar ilanı ile benzerlerinin basılmasını, çoğaltılmasını, yayımlanmasını ve dağıtılmasını, bunlardan olağanüstü hal bölgesi dışında basılmış veya çoğaltılmış olanların bölgeye sokulmasını ve dağıtılmasını yasaklamak veya izne bağlamak; basılması ve neşri yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş ve benzeri matbuayı toplatmak, vi) Söz, yazı, resim, film, plak, ses ve görüntü bantlarını ve sesle yapılan her türlü yayımı denetlemek, gerektiğinde kayıtlamak veya yasaklamak, vii) Hassasiyet taşıyan kamuya veya kişilere ait kuruluşlara ve bankalara, kendi iç güvenliklerini sağlamak için özel koruma tedbirleri aldirmek veya bunların arttırılmasını istemek, viii) Her nevi sahne oyunlarını ve gösterilen filmleri denetlemek, gerektiğinde durdurmak veya yasaklamak, ix) Ruhsatlı da olsa her nevi silah ve mermilerin taşınmasını veya naklini yasaklamak, x) Her türlü cephaneler, bombalar, tahrip maddeleri, patlayıcı maddeler, radyoaktif maddeler veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler ve boğucu gazlar veya benzeri maddelerin bulundurulmasını, hazırlanmasını, yapılmasını veya naklini izne bağlamak veya yasaklamak ve bunlar ile bunların hazırlanmasına veya yapılmasını yarayan eşya, alet

veya araçların teslimini istemek veya toplatmak, xi) Kamu düzeni veya kamu güvenliğini bozabileceği kanısını uyandıran kişi ve toplulukların bölgeye girişini yasaklamak, bölge dışına çıkarmak veya bölge içerisinde belirli yerlere girmesini veya yerleşmesini yasaklamak, xii) Bölge dahilinde güvenliklerinin sağlanması gerekli görülen tesis veya teşekküllerin bulunduğu alanlara giriş ve çıkışı düzenlemek, kayıtlamak veya yasaklamak, xiii) Kapalı ve açık yerlerde yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklamak, ertelemek, izne bağlamak veya toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı yer ve zamanı tayin, tespit ve tashih etmek, izne bağladığı her türlü toplantıyı izletmek, gözetim altında tutmak veya gerekiyorsa dağıtmak (m.11).

Kanunun üçüncü kısmında olağanüstü hâl ilanı durumunda, ihdas edilecek birim ve kurullar ile olağanüstü hâlin uygulanması sürecinde dikkat edilecek hususlar düzenlenmiş; olağanüstü hâl ilanını gerektiren olay ve tedbirlerin takibi, değerlendirilmesi ve bunlarla ilgili önerilerde bulunulması olağanüstü hâl kurulunun yetki alanındaki bir eylem biçiminde tanımlanmıştır (m.13). Kanunda olağanüstü hâlin uygulanması sırasında gündeme gelebilecek bir yetki karışıklığının baştan önüne geçilmesi amaçlanmış bu sebeple; i) olağanüstü hâlin bir ili kapsamaması durumunda il valisinin, ii) bir bölge valiliğinin sınırları dahilinde yer alan birden fazla ili kapsamaması durumunda bölge valisinin, iii) birden fazla bölge valisinin görev alanına giren iller veya bütün yurdun bütününü kapsamaması durumunda ise koordine ve iş birliğinin Başbakanlık tarafından sağlanması suretiyle bölge valilerinin esas karar merci olduğu ifade edilmiştir (m.14). Kanunun takip eden kısmında olağanüstü hâlde yetkili makamlarca gerçekleştirilecek “yardım” ve “kuvvet istemi” gibi konular düzenlenmiştir (m.21, 22). Bu aşamada bilhassa olağanüstü hâl ilan edilen illerde, valilerin hangi koşullar altında destek kuvvet isteyebileceği meselesi (DM) üyeleri arasında da hararetli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Nihayetinde kanun önerisinin, askerlerin iç güvenlik olaylarına müdahalesini eski duruma göre daha güç kıldığı yönündeki eleştirilerinin DM tarafından da kabul edilmesi üzerine (Öztan ve Bezci, 2015: 165) bölge valilerine, bir toplumsal hadiseyi, emirlerindeki kuvvetler ve bu iş için tahsis edilen kolluk kuvvetleri ile çözüme kavuşturamamaları durumunda çevre illerdeki askeri birliklerden yararlanmak hakkı tanınmıştır (m.21). Kanun koyucu; olağanüstü hâl bölgelerinde kolluk kuvvetlerinin, kendilerine görev verilen özel kolluk kuvvetlerinin ve silahlı kuvvetler mensuplarının silah kullanabilmesini ise kanunlarda silah kullanmaya icap ettiren hal ve şartlardan herhangi birinin tahakkukuyla sınırlandırmıştır (m.23) (RG: 27.9.1983: 18204).

2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanununun kabul edilmesini takip eden birkaç aylık süre dahilinde, siyasal yaşama ilişkin oldukça önemli bir gelişme yaşanmış; yalnızca MGK tarafından seçimlere katılmasına izin verilen siyasi partiler arasındaki bir yarış biçiminde cereyan eden 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimlerinde Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) geçerli oyların %45,1'ini alarak tek başına iktidar olmuştur. Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde Türkiye, ekonomi alanında hızlı bir liberalizasyon sürecinin öznesi konumuna gelmesine karşın asker-sivil ilişkileri gibi konularda benzeri bir değerlendirmede bulunmak -en azından ANAP iktidarının ilk dönemi için- mümkün olmamaktadır.

1980'lerin ilk yarısı itibarıyla Türkiye'nin gelecek on senelerindeki olağanüstü hâl rejimi uygulamasına kaynaklık etmesi bakımından bir başka önemli gelişme vuku bulmuş ve bölücü terör örgütü PKK; Ağustos 1984'te Türkiye toprakları üzerinde ilk kez terörist saldırı gerçekleştirmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2017: 37). Terör saldırıların kısa süre içerisinde yurdun belirli bölgelerini kapsayacak biçimde yoğunlaşması üzerine; 20.05.1987 tarihli TBMM oturumunda alınan karar doğrultusunda sıkıyönetim uygulamasının 19.07.1987 tarihinde sona ereceği illerden; Diyarbakır, Hakkâri, Mardin ve Siirt'te 19.07.1987 başlangıç tarihli ve 4 ay süreli biçimde olağanüstü hâl ilan edilmesi kararlaştırılmış, yine aynı oturumda İstanbul, Elazığ, Bingöl, Tunceli ve Van'da da olağanüstü hâlin yukarıda ismi sayılan şehirler ile aynı tarih başlangıçlı olarak 4 ay süre ile uzatılması gerektiğine hükmedilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, C.41, B.108, 100) Özetle kanun koyucunun aldığı karar doğrultusunda yurt genelinde 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından uygulamaya konulmuş olan sıkıyönetim, Temmuz 1987 itibarıyla kaldırılmış; ancak terör faaliyetlerinin yoğunlaştığı Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda bulunan şehirler ile İstanbul da bir başka olağanüstü yönetim usulü olan olağanüstü hâl ilan edilmiştir.

Bu düzenlemeyi -bir anlamda- Olağanüstü Hâl Bölge Valiliğinin teşkilatlandırılması yönünde önemli bir adım biçiminde değerlendirmekte mümkündür. Kuşku yok ki bu değerlendirmenin temel dayanağı, 14.07.1987 tarih 19517 sayı numaralı Resmî Gazete de yayımlanarak yürürlüğe giren 285 sayılı "Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Kararname" de Olağanüstü Hâl Bölge Valiliğinin görev sahasındaki illerin; Bingöl,

Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van olarak sayılmasıdır (m.1)⁸. Toplam 9 maddeyi içeren 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin takip eden maddelerinde sırasıyla Olağanüstü Hâl Bölge Valiliğinin atama ve bağlılık usulü düzenlenmiş, Bakanlar Kurulu tarafınca ataması yapılan Olağanüstü Hâl Bölge Valisinin İçişleri Bakanına bağlı olarak görev yapacağı söylenmiştir (m.2). Kararnamenin takip eden maddelerinde sırasıyla Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği teşkilat düzeni ele alınmış (m.3), sonrasında ise valilere ait görev ve yetkilerin neler olduğu ifade edilmiştir. Bu kapsamda Olağanüstü Hâl Bölge Valileri, ilgili kanunlarda sayılan ve il valilerince kullanılan yetkilere ek olarak; bölgedeki iller arasında koordinasyon ve işbirliğini sağlamaya, özel ve genel kolluk kuvvetlerin hangilerinin il valisinin hangilerinin ise kendi kontrolü altında olacağını tespit etmeye, bölge içinde özel ve genel kolluk kuvvetlerinin yerlerini sürekli veya geçici biçimde değiştirmeye, genel ve özel kolluk kuvvetleriyle ilgili işlemler için Jandarma Asayiş Komutanlığına görev tevdi etmeye, güvenlik yönünden gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi için görev alanı sınırları dahilindeki köy, mezra, kom ve benzeri yerleşim birimlerinin boşaltılmasına, yerlerinin değiştirilmesine, birleştirilmesine, yine görev alanı dahilinde faaliyet gösteren kamu görevlilerinin yerlerinin değiştirilmesine veya başka bir şehirde görevlendirilmesine ve emrindeki kuvvetleri gerek görüldüğü takdirde mücavir illerde vazifeli kılmaya yetkilendirilmişlerdir (m.4). Kararnamenin diğer maddelerinde ise Olağanüstü Hâl Bölge Valiliğinin personel rejimi ve diğer mali hükümleri (m.5), valilik görev sahasında gündeme gelen ihtilaflı meselelerin çözümü (m.6), Olağanüstü Hâl Bölge Valisine tanınan yetkilerin kullanımı dolayısıyla oluşacak idari işlemlerin hukuki durumu (m.7)⁹ ve kararnamenin yürürlük (m.8) ve yürütmesi (m.9) hakkındaki diğer işlemler düzenlenmiştir (RG:14.7.1987: 19517).

Olağanüstü hâl uygulamasının yürürlükte kaldığı 1987-2002 seneleri arasında yayımlanan diğer kanun ve kanun hükmünde kararnameler çerçevesinde Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği mevzuatı önemli ölçüde genişlemiştir. Bu bağlamda söz konusu kanun ve kanun hükmünde kararnamelerden ana hatlarıyla bahsetmek yerinde olacaktır.

⁸ Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği faaliyet bölgesindeki illerin sayısı Bakanlar Kurulu ile arttırılabilmekte veya sınırlandırılabilmektedir. Valiliğin ihdasını takip eden yıllarda, gerek görülmesi üzerine olağanüstü hâl bölgesinin kapsamı daraltılmış (Bulut, 2002, s. 27); 1996 senesinden başlayarak önce Elâzığ sonrasında ise Mardin, Muş, Bingöl, Batman, Siirt ve Van da olağanüstü hâl uygulamasına son verilmiştir.

⁹ Kanunda; Olağanüstü Hâl Bölge Valisine tanınan yetkilerin kullanılması ile ilgili idari işlemler hakkında iptal davası açılmayacağına hükmedilmiştir (RG: 14.7.1987: 19517).

10.07.1987 tarih 286 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hâl Bölge Valisine karşı sorumlu Jandarma Asayiş Komutanlığı emrine giren veya harekât komutasına verilen diğer kuvvet birliklerinin; emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin sağlanmasında genel kolluk kuvvetlerinin sahip olduğu kanuni yetkilere haiz olduğu ifade edilmiştir (RG: 15.7.1987: 19518).

- 23.10.1987 tarih 299 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hâl Bölge Valisi'nin; söz konusu kararnamenin yayımlanmasını takip eden 45 gün içerisinde mücavir iller dahil olmak üzere olağanüstü hâl bölgesinde ikamet edenlerin müracaatı üzerine ateşli silahlara menşelerine bakılmaksızın taşıma ve bulundurma ruhsatı verilebileceğine hükmedilmiştir (RG: 4.12.1987: 19564).
- 23.02.1988 tarih 313 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hâl Bölge Valisi; mevcut yetkilerine ek olarak bölge kapsamındaki illerde sıkıyönetim askeri mahkemelerince tutuklanan sivil kişilerin sivil tutukevlerinde muhafaza edilmelerine karar vermek yetkisine sahip hâle gelmiştir (RG: 24.02.1988: 19735).
- 30.10.1989 tarih 387 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile ateşli silah taşıma ve bulundurma ruhsatı verilmesine ilişkin 45 gün olarak tayin edilen süre, bir aya düşürülmüştür (RG:06.11.1989: 20334).
- 09.04.1990 tarih 413 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hâl Bölge Valisinin yetkileri genişletilmiş, bu kapsamda valilere basım yayın faaliyetleri denetleme ve yasaklama ile Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) görev alanına giren suçlarda kamu davası açılması için istekte bulunma hakkı tanınmıştır (RG: 10.04.1990: 20488).
- 18.05.1990 tarih 426 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 1990'da il olan Batman ve Şırnak da olağanüstü hâl bölgesine dahil edilmiştir (RG: 22.05.1990: 20525).
- 30.11.1990 tarih 428 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile olağanüstü hâl bölgesinde görev yapan kolluk kuvvetleri ve askeri birlik personelinin, 14.01.1991 tarih 432 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında ise milli istihbarat personelinin asayiş koruma ve kollama görevleri sırasında maruz kalacakları yaralanma ve hastalıklar dolayısıyla ayakta ve meskende uygulanacak tedavilerinde kullanılacak ilaç bedellerinden %20 katılım payının alınmaması kararlaştırılmıştır (RG: 28.12.1990: 20739, RG: 13.02.1991: 20785).

- 3920 ve 4753 sayılı kanunlar çerçevesinde ise olağanüstü hâl bölgesinde görevli kolluk kuvvetleri personelinin konut sorununa çözmek amacıyla kimi düzenlemeler yapılmış ve personel adına nemalandırılmak amacıyla Toplu Konut Fonu adına Türkiye Emlak Bankasına para yatırılması uygulamasına son verilerek fona yatan paranın personele peşin biçimde ödenmesi ve personele lojman tahsis edilmesi öngörülmüştür (RG: 10.12.1993: 21784, RG: 3.5.2002: 24744).

4. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER ve OLAĞANÜSTÜ HÂL BÖLGE VALİLERİNİN ROFİLİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME

Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği kurumunun ihdasını takiben; kamuoyunda hangi bürokratin, söz konusu valiliğe getirileceği yoğun biçimde tartışılmaya başlanmış; bu tartışmalar, Milliyet Gazetesi'nin 13.07.1987 tarihli nüshasında; "Süper Vali'de Aday Enflasyonu" başlığıyla haberleştirilmiştir. Söz konusu gazete haberine göre, Merkez Valisi Ercan Belen, Diyarbakır Valisi Hayri Kozakçioğlu, Gaziantep Valisi Abdülkadir Aksu, Ordu Valisi Necat Çetinkaya ve Emniyet Genel Müdürü Saffet Arıkan Bedük'ün isimleri Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği için geçmektedir (Milliyet, 13.07.1987:1). Kozakçioğlu, mevcut isimler arasında hâlihazırda olağanüstü hâl bölgesinde yer alan bir şehrin valisi olması bakımından diğer namzetlerden ayrılmaktadır.

Mezkûr belirsizlik, Diyarbakır Valisi Hayri Kozakçioğlu'nun, Türkiye'nin ilk Olağanüstü Hâl Bölge Valisi olarak atanmasıyla nihayet ermiş; Kozakçioğlu'nun göreve başlamasıyla birlikte yayımlanan bir ek kararname çerçevesinde, sivil güvenlik güçleri ve jandarmaya ek olarak Silahlı Kuvvetlere ait birliklerin de bölge valisinin emrine verilmesi sağlamıştır (Cumhuriyet, 16.07.1987:1). Kozakçioğlu'ndan sonra, olağanüstü hâl kaldırılıncaya -doğal olarak- Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği lağvedileceğine değin 5 bürokrat; valilik makamına getirilmiştir. Bu isimler sırasıyla; Mehmet Necati Çetinkaya, Ünal Erkan, Necati Bilican, Aydın Arslan ve Gökhan Aydınar olup, görev başlangıç ve sona eriş tarihleri Tablo 1¹⁰,de ifade edilmiştir.

¹⁰ Tablo 1 aynı zamanda **araştırmanın örneklemini** oluşturmaktadır.

Tablo 1: Olağanüstü Hâl Bölge Valileri -Görev Başlangıç/ Sona Eriş Tarihi

Vali	Görev Başlangıç Tarihi	Görev Sona Eriş Tarihi
Hayri Kozakçıoğlu	19.07.1987	16.08.1991
M. Necati Çetinkaya	17.08.1991	17.02.1992
Ünal Erkan	21.02.1992	01.11.1995
Necati Bilican	12.04.1996	01.08.1997
Aydın Arslan	15.09.1997	20.08.1999
Gökhan Aydın	11.10.1999	31.01.2003

Kaynak: (Bacanlı, 2015: 166 ve gazetelerin dijital ortama aktarılan arşivlerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

4.1 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı 1987-2002 seneleri arasında Türk kamu yönetimi sistemi içerisinde yer alan bir mülki amirlik biçimi olarak; Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği'ne ilişkin teorik çerçevenin oluşturulması ve yine bu süreçte; Olağanüstü Hâl Bölge Valisi olarak görev ifâ eden kamu görevlilerinin profili hakkında karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmaktır. Karşılaştırma kıstasları sırasıyla; cinsiyet, doğum yeri, göreve başlama yaşı, mezuniyet ile valilik öncesi ve sonrasında bürokraside/siyasal yaşamda üstlendikleri görev/makamdır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, bir nitel araştırma yöntemi olarak; doküman analizinden yararlanılmış, bu kapsamda basın yayın organlarının dijital ortama aktarılan arşivleri ve TBMM Albüm Cilt-3 (1983-2010) taranarak, yukarıda isimleri anılan 6 kamu görevlisiyle ilgili bir veri seti oluşturulmuştur. Bu veri setinden hareketle araştırmanın amacı doğrultusunda mukayeseli bir değerlendirme yapılmıştır.

4.3. Araştırmanın Bulguları

4.3.1. Cinsiyet

Türk kamu yönetimi sistemi, karar verici mercilerin özellikleri bakımından modern bir devlet örgütlenmesinin idare sistemine dönüşme yolundaki adımların atıldığı 19.yy'dan başlayarak ağırlıklı biçimde erkek egemen bir karaktere sahip olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen yasal düzenlemeler neticesinde kadınların da mülki amir olabilmeleri mümkün kılınmış olmasına karşın uygulamada üst düzey bürokraside kadın-erkek temsiline ilişkin eşitsizliğin önüne geçilebilmiş değildir. Son dönemde gerçekleştirilen vali-kaymakam atamaları neticesinde, üst düzey bürokrasideki kadın temsiline görece bir iyileşme sağlanmış

olsa da (İçişleri Bakanlığı, 2022, Yeni Şafak, 2022) bugün için dahi kamu bürokrasisindeki erkek egemen ağırlığının önüne geçilebilmesi mümkün olmamıştır.

İdare; Olağanüstü Hâl Bölge Valilerinin tayini sırasında da Türk kamu yönetimi sistemine sirayet etmiş olan bu genel kanının dışında hareket etmeyi yeğlememiş ve terörle mücadelenin sahip olduğu “eril” karakter de göz önüne alınarak; Olağanüstü Hâl Bölge Valilerinin tümü erkek kamu görevlilerinin arasından seçilmiştir.

4.3.2. Doğum Yeri

Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği yapmış olan kamu görevlilerinin doğum yerleri üzerine yapılacak bir değerlendirme kapsamında varılacak ilk sonuç; valilerin tayininde belirli bir şehre mensubiyet veya o şehirde doğmuş olmanın bir öncelik biçiminde algılanmadığı şeklindedir.

Tablo 2: Olağanüstü Hâl Bölge Valileri- Doğum Yeri

Vali	Doğum Yeri
Hayri Kozakçıoğlu	Manisa ili Alaşehir ilçesi
M. Necati Çetinkaya	Elâzığ ili Baskil ilçesi
Ünal Erkan	Erzurum-Merkez
Necati Bilican	Ardahan ili Posof ilçesi ¹¹
Aydın Arslan	Elâzığ ili Maden ilçesi
Gökhan Aydın	Adana-Merkez

Kaynak: (Bacanlı, 2015, s. 166 ve gazetelerin dijital ortama aktarılan arşivlerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Zira; Tablo 2’de de ifade edildiği üzere, 6 Olağanüstü Hâl Bölge Valisinden; 1’i Ege, 1’i Akdeniz geri kalan 4’ü ise Doğu Anadolu Bölgesi sınırları dahilinde yer alan 5 farklı şehirde dünyaya gelmiştir.2 valinin birden doğum yeri olması bakımından Elâzığ; bu aşamada yurdun geri kalan şehirlerine nazaran öncelikli kılınmış gibi gözükse de şu gerçekliğin anımsanması yerinde olacaktır ki, şehir; olağanüstü hâl bölgesinde yer almaktadır.

4.3.3. Yaş

Olağanüstü Hâl Bölge Valileri profili üzerine yapılacak değerlendirmede incelenen bir diğer kıstas; valilerin göreve atandıkları zaman kaç yaşında olduklarıdır. Bir kamu görevlisinin, vali olarak atanmadan önce çeşitli memuriyetlerde bulunması ve bu suretle; devlette tecrübe

¹¹ Bilican’ın doğum tarihi itibarıyla Posof; Kars iline bağlı bir ilçedir.

kazanmasının yaygın biçimde kabul gören bir alışkanlık olmasından hareketle Olağanüstü Hâl Bölge Valileri de ekseriyetle orta yaş ve üzerindeki bürokratlar arasından tayin edilmiştir.

Tablo 3: Olağanüstü Hâl Bölge Valileri- Göreve Başlama Yaşı

Vali	Göreve Başlama Yaşı
Hayri Kozakçioğlu	49
M. Necati Çetinkaya	48
Ünal Erkan	50
Necati Bilican	55
Aydın Arslan	44
Gökhan Aydın	58

Kaynak: (Bacanlı, 2015, s.166-178 ve gazetelerin dijital ortama aktarılan arşivlerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3'te ifade edildiği üzere; Olağanüstü Hâl Bölge Valileri arasında en genç yaşta göreve atanana 44 yaşında Olağanüstü Hâl Bölge Valisi olan; Aydın Arslan'dır. Arslan'ın ardından valiliğe başlayan Gökhan Aydın ise 58 yaş ile en geç yaşta vali olan isimdir. Valilerin görev başlangıç yaş ortalaması 50.6 olup, -görev başlangıç tarihleri itibarıyla- Kozakçioğlu, Çetinkaya, Erkan ve Arslan ortalamasının altı Bilican ve Aydın ise ortalamasının üstü bir yaşa sahip isimler olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda kıymet arz eden bir çıkarım; Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dahil oluşu kapsamında Avrupa Birliği (AB)'ye üyelik hedefinin daha yakın ve gerçekçi bir hedef olarak addedildiği 1990'lı yılların ikinci yarısı itibarıyla, görece daha yaşlı bürokratların; Olağanüstü Hâl Bölge Valisi olarak tayin edildiği biçimindedir.

4.3.4. Mezuniyet

Olağanüstü Hâl Bölge Valileri; lisans veya dengi programlarda aldıkları son mezuniyetler bakımından birbirleriyle benzer özellikler göstermektedir. 6 validen; 5'i lisans eğitimlerini İstanbul veya Ankara'da bulunan üniversitelerin Hukuk veya Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde tamamlamıştır. Ünal Erkan ise eğitimini Polis Akademisi'nde tamamlamış bir bürokrat olması yönünden halef ve selefi olduğu valilerden ayrılmaktadır.

Tablo 4: Olağanüstü Hâl Bölge Valileri-Mezuniyet

Vali	Mezuniyet
Hayri Kozakçioğlu	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
M. Necati Çetinkaya	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Ünal Erkan	Polis Akademisi
Necati Bilican	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Aydın Arslan	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Gökhan Aydın	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Kaynak: (Bacanlı, 2015, s. 166-178 ve gazetelerin dijital ortama aktarılan arşivlerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4'te ifade edildiği üzere; Olağanüstü Hâl Bölge Valilerinden, Kozakçioğlu ve Aydın; Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çetinkaya, Bilican ve Arslan Hukuk Fakültesi mezunudur ve tüm valiler mezuniyetlerini İstanbul veya Ankara şehrinde bulunan üniversite veya dengi eğitim kurumlarında gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda dikkat çekici nitelikteki bir husus ise Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu Olağanüstü Hâl Bölge Valilerinin üniversite eğitimlerini Ankara'da tamamlamış olmasına karşın; Hukuk Fakültesi mezunu valilerin eğitimlerini İstanbul'da tamamlamış olmalarıdır.

4.3.5. Valilik Öncesi Son Kamu Görevi

Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği ihdası sonrasında, kamuoyunda yoğun biçimde yaşanan tartışmalar ve valiliğe, Türkiye'nin terörle mücadelesinde aşkın bir gücün atfedilmiş olması, Olağanüstü Hâl Bölge Valilerinin; valiliğe atanmadan önce ifâ ettikleri son kamu görevini önemli kılmıştır. Bu bağlamda, Kozakçioğlu'nun; Olağanüstü Hâl Bölge Valiliğine getirilmesi sürecinde, kamuoyunda valilik için adı geçen bürokratlar incelendiği takdirde fark edilecektir ki, söz konusu bürokratların hepsi, oldukça kritik öneme haiz mevkilerde bulunmaktadır.

Tablo 5: Olağanüstü Hâl Bölge Valileri-Valilik Öncesi Kamudaki Son Görev

Vali	Valilik Öncesi Kamudaki Son Görev
Hayri Kozakçioğlu	Diyarbakır Valisi
M. Necati Çetinkaya	Konya Valisi
Ünal Erkan	Emniyet Genel Müdürü
Necati Bilican	Merkez Valisi
Aydın Arslan	Kastamonu Valisi
Gökhan Aydın	Hatay Valisi

Kaynak: (Bacanlı, 2015, s.166-178 ve gazetelerin dijital ortama aktarılan arşivlerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 5’te ifade edildiği üzere; Olağanüstü Hâl Bölge Valilerinden 5’i; Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği öncesinde bir il veya merkezde vali olarak hizmet vermekte, Ünal Erkan ise Emniyet Genel Müdürlüğü yapmaktadır. Kozakçioğlu; Olağanüstü Hâl Bölge Valisi atanmadan önce de olağanüstü hâl bölgesinin sınırları içerisindeki bir şehirde valilik yapmakta olan tek isimdir. Çetinkaya, Arslan ve Aydınır ise sırasıyla; Konya, Kastamonu ve Hatay Valiliği görevlerini takiben Olağanüstü Hâl Bölge Valisi olarak tayin edilmişlerdir.

4.3.6. Valilik Sonrası Kamudaki/Siyasetteki Görev

Olağanüstü Hâl Bölge Valileri; görevlerinin sonlanmasının ardından da kamuoyunda yoğun biçimde yer edinen isimler olmuşlar ve görev başında vefat eden Arslan’ı ayrı tutar isek; 5 validen 4’ü valilik sonrasında bürokraside bir görev üstlenmiş; Ünal Erkan ise XX. Dönem TBMM’de Doğru Yol Partisi (DYP) Ankara milletvekilliği ve 53. Cumhuriyet Hükümeti’nde Devlet Bakanlığı yapmıştır.

Tablo 6: Olağanüstü Hâl Bölge Valileri -Valilik Sonrası Kamudaki/Siyasetteki Görev

Vali	Valilik Sonrası Kamudaki/Siyasetteki Görev
Hayri Kozakçioğlu	İstanbul Valisi
M. Necati Çetinkaya	Bursa Valisi
Ünal Erkan	DYP Ankara Milletvekili-Devlet Bakanı
Necati Bilican	Emniyet Genel Müdürü
Aydın Arslan	Vefat
Gökhan Aydınır	Emniyet Genel Müdürü

Kaynak: (Bacanlı, 2015, s.166-178 ve gazetelerin dijital ortama aktarılan arşivlerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 6’da ifade edildiği üzere; Olağanüstü Hâl Bölge Valilerinden 1’i valiliği sırasında vefat etmiş, 2’si valilik görevini takiben; İstanbul ve Bursa gibi önemli şehirlere yine vali olarak tayin edilmiş, 1’i milletvekili olmuş ve yine 2’si Emniyet Genel Müdürlüğü’ne getirilmiştir. Erkan gibi Olağanüstü Hâl Bölge Valiliğini takiben olmasa da Hayri Kozakçioğlu ve Mehmet Necati Çetinkaya ilerleyen dönemlerde TBMM çatısı altında bulunmuşlardır. Kozakçioğlu 1995 ve 1999 Milletvekili Genel Seçimlerinde DYP listesinden İstanbul; Çetinkaya ise sırasıyla 1995 ve 1999 Milletvekili Genel Seçimlerinde DYP listesinden Konya ve Manisa, 2002, 2007 ve 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde ise yine sırasıyla Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ) listesinden Elâzığ, Elâzığ ve Adana milletvekili olmuştur. Bir diğer deyişle XX. Dönem TBMM’de seçimlerin yapıldığı tarih itibarıyla, Olağanüstü Hâl Bölge

Valiliği yapmış olan 3 bürokratta DYP'den milletvekili seçilmişlerdir. Bilican ve Aydınır ise Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği görevinden ayrıldıktan/valilik lağvedildikten sonra, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne getirilmişlerdir.

SONUÇ

Bürokrasi; bir devletin modern niteliğe haiz hâle gelmesinde kilit rol oynayan bir kavram niteliğindedir. Kuşku yok ki devlet örgütlenmesi adına gelenekselden, moderne geçiş imparatorluk idarelerinin tarih sahnesinden silinerek bunların yerine merkezîyetçi ulus-devletlerin inşasıyla ilişkili biçimde gerçekleşmiştir. Bürokrasi kurumuna atfedilen değer, bu bağlamda karşımıza çıkmaktadır.

Zira, merkezi karaktere sahip devletlerde, bürokratların tayini; imparatorluk idarelerinin aksine, yerel nitelikli ilişkiler çerçevesinde değil, merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda şu değerlendirmeyi yapmak yerinde olacaktır ki, Osmanlı Devleti'nin, Cumhuriyet idaresine miras bıraktığı güçlü merkezi yönetim geleneği; bir anlamda geç Osmanlı'da temelleri atılan valilik kurumu ve kurumla ilişkili hukuki mevzuat üzerinden de okunabilmektedir.

Cumhuriyet döneminde de idarenin taşıdığı güçlü merkezîyetçiliğimin bir yansıması biçiminde örgütlenen valilik müessesesi, 1980 sonrası dönemde; terörle mücadelede de bir araç olarak düşünülmüş ve 1987 senesinde Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği kurulmuştur. Faaliyet alanı, olağanüstü hâl bölgesini kapsayan bu kurum, olağanüstü hâl uygulaması sonlandırılıncaya değin mülkî idare sistemi içerisindeki mevcudiyetini korumuş, söz konusu süreçte 6 kamu görevlisi bu hizmeti ifâ etmişlerdir. Olağanüstü Hâl Valiliği'nin kurulması, esasında terörle mücadele bağlamında ele alınması gereken bir gelişme niteliğindedir. İdarenin, bölge özelinde sivil-asker kamu görevlilerinin koordineli biçimde çalışmasını hedeflemesi ve teröre karşı, bölge halkının yanında olduğunun en üst kamu görevlisi düzeyinde ifade edilmesi isteği, valiliğin kuruluş mantığını anlayabilmek adına değerli bir bilgidir. Valilik, kuruluşundan Türkiye-AB ilişkilerinin görece hızlandığı 1990'ların ikinci yarısına kadar terörle mücadele sürecinde oldukça etkili bir kamu kuruluşu iken, ilerleyen süreçte faaliyetleri, daha çok sosyal ve kültürel meseleler ile sınırlı hâle gelmiştir. Bu anlamda il valiliklerinin üzerinde konumlu birer organizasyonel kurum olarak, Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği, farklı sahalarda geliştirdiği söylem ve eylemler göz önüne alındığında belirli bir aralık dahilinde, Türk kamu yönetimi sisteminde yer edinen özgün niteliklere haiz bir yönetsel birim olarak değerlendirilmelidir. Olağanüstü Hâl Bölge Valiliklerini, sınırları belirli bir alanda faaliyet gösteriyor olmaları

sebebiyle, küresel ölçekte varlığına rastlanan bölge yönetimleri/valilikleri ile benzeştirebilmek ise mümkün değildir. Zira, farklı ülkelerdeki bölge yönetimleri/valilikleri temelde, yerel-bölgesel düzeyin, merkeze karşı güçlendirilmesi anlayışıyla ilişkili biçimde oluşturulmuş iken; Olağanüstü Hâl Bölge Valiliklerinin kuruluşu sürecinde böylesi bir zihni yapılanmanın etkililiğinden bahsedebilmek mümkün değildir.

Araştırma kapsamında, valilerin yaşam öykülerine ilişkin bir okuma gerçekleştirilmiştir. Bu okuma neticesinde varılan sonuçlardan ilki; Türk kamu yönetimi sistemine egemen olan erkek egemen karakterin, Olağanüstü Hâl Bölge Valilerinin tayini sürecinde de etkisini hissettirmiş olduğu biçimindedir. Zira, Türkiye’deki 6 Olağanüstü Hâl Bölge Valisi’nin hiçbiri kadın değildir. Valilerin doğum yerine ilişkin ise bir şehir veya bölgenin öne çıkması gibi bir durum söz konusu olmamış; yalnızca Elâzığ, 6 validen, 2’sinin doğum yeri olması bakımından bu noktada bir istisna teşkil etmiştir. Valilerin göreve başlama yaşı hususunda belirli bir yaş aralığında yoğunlaşma olmamakla birlikte; idare tercihini ağırlıklı biçimde 45-55 yaş aralığındaki bürokratlardan yana kullanmıştır. İlk dört Olağanüstü Hâl Bölge Valisi, belirtilen yaş aralığındaki bürokratların arasından seçilmiş olmasına karşın; son iki Vali Aydın Arslan ve Gökhan Aydın ise sırasıyla; 44 ve 58 yaşında iken Olağanüstü Hâl Bölge Valisi olmuşlardır. Valiler; mezun oldukları üniversite ve dengi okullar bakımından da birbirlerinden önemli ölçüde farklılaşmamışlardır. Ünal Erkan haricindeki 5 Olağanüstü Hâl Bölge Valisi; lisans eğitimini İstanbul veya Ankara Üniversitesi’nin Hukuk veya Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde tamamlamış iken; Erkan, Polis Akademisi’nden mezun olmuştur. Bu bağlamda Erkan; Olağanüstü Hâl Bölge Valileri arasında Emniyet bürokrasisi kökenli tek vali olmak vasfına sahiptir ve Olağanüstü Hâl Bölge Valiliğinden önce, Emniyet Genel Müdürlüğü yapmıştır. Diğer valiler ise sırasıyla; Diyarbakır, Konya, Merkez, Kastamonu ve Hatay Valiliği görevlerini ifâ ediyorken, Olağanüstü Hâl Bölge Valisi yapılmışlardır. Olağanüstü Hâl Bölge Valileri, görevleri sona ermesinin ardından da sahip oldukları tecrübe ve diğer meziyetler gözetilerek bürokraside önemli mevkilere getirilmişlerdir. Bu kapsamda Olağanüstü Hâl Bölge Valiliğini takiben, Kozakçıoğlu; İstanbul Valisi, Çetinkaya; Bursa Valisi, Bilican ve Aydın ise Emniyet Genel Müdürü yapılmışlardır. Aydın Arslan görevi devam ederken vefat etmiştir. Erkan ise diğer valilerin aksine, Olağanüstü Hâl Bölge Valiliğinden sonra, bürokraside değil siyaset dünyasında olmayı yeğlemiş; milletvekilliği ve bakanlık yapmıştır.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2008). *Olağanüstü hâl*. Varlık Yayınları.
- Aksu, N.L. (2016). An Ottoman variation on the state of siege: The invention of the İdare-i Örfiyye during the first constitutional period. *New Perspectives on Turkey*, 55, 5-28.
- Aksu, N.L. (2017). *Osmanlı İstanbul'unda asayiş 1879-1909*. İletişim Yayınları.
- Arslan, Z. (2000). Devletin hukuku, hukuk devleti ve özgürlük sarkacı. *Doğu Batı Dergisi*, 13, 65-86.
- Avaner, T., Yasuntımır, A.ve Ocaklı, L. (2019). İç güvenlik yönetimi ve terör örgütleri: kurma, yönetme ve üye olma suçunu çözümlemek. Avaner, T. ve Övgün, B. (Ed.), Genel Olarak İç Güvenlik Yönetimi, (ss.111-135). Gazi Kitabevi.
- Aydın, S.ve Taşkın, Y. (2018). *1960'tan günümüze Türkiye tarihi*. İletişim Yayınları.
- Bacanlı, H. (2015). Cumhuriyet dönemi olağanüstü bölge yönetim uygulamaları (Umumi müfettişliklerden olağanüstü hâl bölge valiliğine) Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Berkes, N. (2018). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
- Bloch, M. (2015). *Feodal toplum*. Doğu Batı Yayınları.
- Bulut, E.Ç. (2015). Devletin taşradaki eli: Umumi müfettişlikler. *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21, 83-110.
- Bulut, Y. (2002). Türkiye'de bölge yönetimi arayışları. *Amme İdaresi Dergisi*, 35(4), 17-41.
- Cumhuriyet, 20.07.1987 "Sivil Sıkıyönetim", <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/>, Erişim Tarihi: 03.05.2022.
- Çaha, Ö. (2000). İdeoloji ile hukuk arasında devlet. *Doğu Batı Dergisi*, 13, 87-117.
- Çakmak, D. (2008). Türkiye'de asker-hükümet ilişkisi: Albay Talat Aydemir örneği. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 1(2), 35-68.
- Daver, B. (1952). Fevkalade hâller ve ferdi hürriyetler. *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 168-194.
- Demirel, F. (1990). Olağanüstü yönetim usulleriyle ilgili yasal düzenlemeler ve bazı hususlar. *Türk İdare Dergisi*, 387, 235-257.
- Duran, L. (1995). Bunalım kararları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50(3), 141-158.
- Ercan, D. (2021). Schmitt'in 'Olağanüstü Hal'i ile Agamben'in 'İstisna Hali': Karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 1395-1415, <https://doi.org/10.32957/hacettepehd.914024> .
- Eren, S. (2018). Senatus Consultum Ultimium: Eski Roma'da olağanüstü yönetim kararı. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 1125-1145, <https://doi.org/10.33433/maruhad.503462>.
- Esen, S. (2008). *Karşılaştırmalı hukukta ve Türkiye'de olağanüstü hâl rejimi*. Adalet Yayınları.

- Esirgen Örsten, S. (2020). Osmanlı parlamentosunda anayasa aykırılık tartışmaları. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 422-435, <https://doi.org/10.21492/inuhfd.740518>.
- Gülen, A. (2021). 15-16 Haziran işçi olaylarının Kocaeli basınındaki yansımaları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 2-13.
- Hazır, H. (1988). Olağanüstü hâl rejimlerinin hukuki niteliği ve pozitif hukuk düzeni üzerindeki etkisi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 29-41.
- İçişleri Bakanlığı (2017). *Narkoterörizm ile mücadele uyuşturucu ve PKK/KCK*, Ankara.
- İçişleri Bakanlığı (2022). Bakanlığımız bünyesindeki kadın personel sayısı katlanarak artıyor, <https://www.icisleri.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 04.05.2022
- Keskin, N.E. (2008). 1940: Savaşa karşı ulusal korunma. B.A. Güler. (Ed.), Açıklamalı Yönetim Dizini 1940-1949 (ss.15-159). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi ve Araştırma Uygulama Merkezi.
- Keyder, Ç. (1987). *State and class in Turkey: A study in capitalist development*. Verso.
- Kili, S.ve Gözübüyük, A.Ş. (2006). *Sened-i İttifaktan günümüze Türk anayasa metinleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocaoğlu, N.K. (2013). Roma hukukunda adli teşkilatlanma. *Ankara Barosu Dergisi*, 71, 185-201.
- Köksal, O. (2001). Osmanlı Devleti'nde sıkıyönetim ile ilgili mevzuat üzerine bir deneme. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Merkezi Dergisi*, 12, 157-171, https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000472.
- Kösedağ, M. (2019). Sıkıyönetim dönemlerinde Türk basını. *Selçuk İletişim Dergisi*, 12(1), 475-501, <https://doi.org/10.18094/josc.413203>.
- Kutlu, A.ve Koç, F. (2017). Devlet aklı kavramında “Devlet Adamı” figürü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 72(2), 333-354, https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002448.
- Küçük, E. ve Saygılı, A. (2016). Roma hukukunda istisna hâlinin paradigmatic biçimi Iustitium kurumu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 259-282.
- Mango, A. (2005). *Turkey and the war on terror*. Routledge.
- Meinecke, F. (1997). *The doctrine of raison d'Etat and its place in modern history*. Routledge.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 17, C.41, Toplantı: 1, Birleşim: 108, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar>, Erişim Tarihi: 30.04.2022.
- Milliyet, 13.07.1987 Süper valide aday enflasyonu, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>, Erişim Tarihi: 02.05.2022.
- Neocleous, M. (2003). *Imagining the state*. Open University Press.
- Okandan, R.G. (1946). Milletlerarası hukuki nizam ve Anto-Limitation nazariyesi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 12(1), 62-84.
- Özlem, D. (2000). Hukuk devletini sosyal devletin içinde düşünmek. *Doğu Batı Dergisi*, 13, 9-25.

- Öztañ, G.G. ve Bezci, E. (2015). Türkiye’de olağanüstü hâl: devlet aklı, askerler ve siviller. *Mülkiye Dergisi*, 39(1), 159-186.
- Resmî Gazete. (1949). İl idaresi kanunu, Sayı: 7236.
- Resmî Gazete. (1971). Sıkıyönetim kanunu, Sayı: 13837.
- Resmî Gazete. (1983). Olağanüstü hâl kanunu, Sayı: 18204.
- Resmî Gazete. (1987). Olağanüstü hâl bölge valiliğinin ihdası hakkında kanun hükmünde kararname, Sayı: 19517.
- Resmî Gazete. (1987). Olağanüstü hâl bölge valiliği ihdası hakkında 285 sayılı kanun hükmünde kararnamenin 4.maddesinin ikinci fıkrasının (D) bendine bir hüküm eklenmesine dair kanun hükmünde kararname, Sayı: 19518.
- Resmî Gazete. (1987). Olağanüstü hâl bölge valiliği ihdası hakkında 285 sayılı kanun hükmünde kararnamenin 4.maddesinin ikinci fıkrasına bir bent eklenmesine dair kanun hükmünde kararname, Sayı: 19564.
- Resmî Gazete. (1988). Olağanüstü hâl bölge valiliği ihdası hakkında 285 sayılı kanun hükmünde kararnamenin 4.maddesinin ikinci fıkrasına bir bent eklenmesine dair kanun hükmünde kararname, Sayı: 19735.
- Resmî Gazete. (1989). Olağanüstü hâl bölge valiliği ihdası hakkında kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapılmasına ilişkin kanun hükmünde kararname, Sayı: 20334.
- Resmî Gazete. (1990). 2935 sayılı kanun ile 285 sayılı kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapılması hakkında kanun hükmünde kararname, Sayı: 20488.
- Resmî Gazete. (1990). Olağanüstü hâl bölge valiliği ihdası hakkında 285 sayılı kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapılmasına dair kanun hükmünde kararname, Sayı: 20525.
- Resmî Gazete. (1990). Olağanüstü hâl bölge valiliği ihdası hakkında kanun hükmünde kararnamenin 5.maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun hükmünde kararname, Sayı: 20739.
- Resmî Gazete. (1991). Olağanüstü hâl bölge valiliği ihdası hakkında kanun hükmünde kararnamenin 5.maddesinin son fıkrasının değiştirilmesine dair kanun hükmünde kararname, Sayı: 20785.
- Resmî Gazete. (1993). 375 ve 285 sayılı kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapılması ve 14.07.1965 tarih ve 657 sayılı, 27.07.1967 ve 926 sayılı, 18.03.1986 tarih ve 3269 sayılı, 20.05.1988 tarih ve 3466 sayılı kanunların bazı maddeleri ile 481 sayılı kanun hükmünde kararnamenin yürürlükten kaldırılmasına ilişkin kanun, Sayı: 21784.
- Resmî Gazete. (2002). Olağanüstü hâl bölge valiliği ihdası hakkında kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapılmasına ilişkin kanun, Sayı: 24744.
- Schmitt, C. (2002). *Siyasi ilahiyat egemenlik kuramı üzerine dört bölüm*. Dost Kitabevi Yayınları.
- Tanör, B. (2017). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2022). Olağanüstü Hâl, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 27.03.2022.
- Üskül, Z. (1988). Türkiye’de sıkıyönetim uygulamaları üzerine notlar, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 42, 85-104.

Üskül, Z. (1995). “Olağanüstü Hal” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 14 İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeni Şafak (2022). “Kadın vali sayısı 3 oldu”, <https://www.yenisafak.com/>, Erişim Tarihi: 07.05.2022.

Zengin, O.ve Avaner, T. (2019). Türkiye’de iç güvenlik yönetimi: bir giriş denemesi. Avaner, T. ve O. Zengin (Ed.), Türkiye’de İç Güvenlik Yönetimi (ss.1-15). Gazi Kitabevi.

Zürcher, E.J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*. İletişim Yayınları.